

LIETUVAS LATVIEŠU TĒLS LIETUVAS UN LATVIJAS PIEROBEŽĀ

Aukse Noreikaite

Vītauta Dižā universitātes Kultūru studiju katedras etnoloģijas doktorante.
Disertācijas tēma: Lietuvas un Latvijas pierobeža: etniskās identitātes izpausmes 20. gs. – 21. gs. sākumā.

Lietuvas un Latvijas pierobeža tiek uzskatīta par vienu no mierīgākajām pierobežām. Lietuvas pusē jau dažus gadsimtus dzīvo latvieši, kurus kopā ar lietuviešiem varētu saukt par senajiem, kā arī vietējiem šīs pierobežas teritorijas iedzīvotājiem. Raksta pamats ir 2011.–2018. gadā lauka pētījumos savāktais materiāls Lietuvas un Latvijas pierobežā – Palangas pilsētā, Skodas, Pakrojas un Biržu rajonā. Veicot pētījumu, tika ievērots, ka lietuvieši un latvieši vieni par otriem runā, izmantodami pretstatus – “mēs” un “viņi”, uzsvērdami citādību, atšķirību, tomēr tajā pašā laikā ievērojot abu tautu līdzību. Ar šo rakstu mēģināts noskaidrot, kāds latviešu tēls atklājas Lietuvas un Latvijas pierobežas lietuviešu stāstos, kādas ir latviešu citādības iezīmes un kādi iemesli varēja ietekmēt lietuviešu viedokli par latviešiem.

Atslēgas vārdi: Lietuvas un Latvijas pierobeža, Lietuvas latvieši, lietuviešu un latviešu savstarpējās attiecības.

IEVADS

Etnisko grupu savstarpējo attiecību tēma līdz šim brīdim nav zaudējusi savu aktualitāti. Valstu nomalēs vai pierobežas teritorijās tautu savstarpējām attiecībām ir raksturīga saspilētība, konflikt-situācijas, taču Lietuvas un Latvijas pierobeža vienmēr tikusi uzskatīta par vienu no mierīgākajām pierobežas teritorijām. Tomēr vēstures gaitā ir bijuši nelieli politiskie un sociālie konflikti, saspilētība, kā arī ikdienišķas sadzīviskas nesaskaņas, kas arī veidojušas priekšstatus par šīs pierobežas teritorijas etniskajām grupām.

Lietuvas un Latvijas pierobežas joslā, kas atrodas Lietuvas pusē, līdz šim blakus lietuviešiem dzīvo kaimiņtauta – latvieši. Lietuvā viņi visvairāk sastopami pierobežas teritorijā, kā arī lielākās pilsētās. Lietuvieši un latvieši pieder pie baltu tautām, un viņiem ir gan

līdzīga kultūra, kas var palīdzēt savstarpējā komunikācijā, gan atšķirības, kas var to traucēt.

Raksta **objekts** ir Lietuvas un Latvijas pierobežā (Lietuvas pusē) dzīvojošo lietuviešu viedoklis par latviešiem. **Mērķis** – izanalizēt, kāds latviešu tēls atklājas Lietuvas un Latvijas pierobežas lietuviešu stāstos. **Uzdevumi**: 1) izanalizēt, kā pierobežas lietuvieši raksturo vietējos latviešus; 2) izanalizēt latviešu citādības iezīmes; 3) atklāt, kādi iemesli ietekmējuši attiecīgo lietuviešu viedokli par latviešiem.

Vēstures avoti un izmantotās pētniecības metodes. Raksts balstās uz lauka pētījumu materiālu, ko autore savākusi 2011.–2018. gadā dažādās Lietuvas un Latvijas pierobežas vietās – Palangas pilsētā, Skodas, Jonišķu, Pakrojas un Biržu rajonā. Izmantojot daļēji strukturētas intervijas, kā arī brīvas intervijas metodes, tika aptaujāti 135 respondenti (48 latvieši un 87 lietuvieši), kuru vecums un izglītības līmenis bija atšķirīgs. Ar respondentiem tika runāts gan par savstarpējām attiecībām Lietuvas un Latvijas pierobežā, gan par viņu pašidentitātes jautājumiem. Īpaši svarīgi bija interviju virzīt brīvi, ļaujot respondentam runāt par to, ko viņš grib, lai varētu atklāt dažādas dzīves situācijas, dzīves notikumus, kuros parādās attiecības ar citu etnisko grupu iedzīvotājiem. Tomēr tika uzdoti arī konkrēti jautājumi par to, ar ko lietuvieši atšķiras no latviešiem. Šajā rakstā galvenokārt izmantoti lietuviešu stāsti un apkopots tikai Palangā, Skodas, Žeimes un Biržu apkārtnē savāktais materiāls, jo šajās vietās tika aptaujāts vairāk abu tautību respondentu. Rakstā tikai epizodiski parādās latviešu respondentu domas, jo tā varētu būt cita raksta tēma. Savāktais etnogrāfiskais materiāls glabājas Vītauta Dižā universitātes Kultūru studiju katedras rok-rakstu glabātavā (tālāk VDU ER), lietu numuri 2289, 2661. Kā papildus materiāls izmantotas avīzes “Šiaulių naujienos”, “Biržų žinios”, kur atspoguļojas dzīve Ziemeļlietuvas rajonos starpkaru posmā.¹

Rakstot tika izmantota gadījumu analīzes, interpretācijas, salīdzinošā pētījuma metode. Savāktais materiāls tika apkopots, izmantojot norvēģu sociālantropologa Fredrika Barta (*Fredrik Barth*) pieeju. Latviešu un lietuviešu sadzīvošana un citāda vērtēšana Lietuvas un Latvijas pierobežā tika analizēta, ievērojot to, kā konkrētās tautas pārstāvji novelk robežu starp sevi un citiem, kā viņi saprot paši sevi un *citū*.²

Pētījumu apskats. Ilgu laiku Lietuvas latviešu tēma Lietuvā bijusi politiski neērta – gan nacionālisma laikmetā, kad tika īstenoja lituanizēšanas politika, bet Lietuvas un Latvijas pierobežas iedzīvotāji vairāk nostājās latviešu pusē, gan arī padomju laikā, kad Lietuvas un Latvijas pierobeža nevarēja atspoguļot trūcīgo zemnieku grūto dzīvi, jo Latvijas tuvums bija sekmējis labāku ekonomisko stāvokli nekā citos Lietuvas rajonos. Tātad, runājot par pētījumiem, jāņem vērā arī politiskais konteksts. Starpkaru posmā kā Lietuvā, tā Latvijā etnoloģisko pētījumu mērķis bija izziņāt vietējās kultūras. Šiem pētījumiem bija ne tikai akadēmiska, bet arī politiska nozīme – apliecināt konkrētās tautu savdabību un pamatot tās pastāvēšanas nepieciešamību neatkarīgā valstī. Līdz ar to etnisko minoritāšu pētījumiem nebija lielas nozīmes, vēl vairāk – tie varēja pat kavēt toreizējās nacionālās valsts politikas īstenošanu. 20. gs. pirmajā pusē īpaši svarīgs bija Lietuvas un Latvijas robežjautājums. Var apgalvot, ka robežas novilkšanas komisijas iniciētās aptaujas ir pirmais nopietnais Lietuvas un Latvijas pierobežas iedzīvotāju pētījums, kam bija jāņem vērā iedzīvotāju etniskā piederība. Tomēr Lietuvas un Latvijas aptauju statistikas dati par piederību bija atšķirīgi.³ No Lietuvas puses tika mēģināts pierādīt, ka Lietuvas un Latvijas pierobežā vairumā dzīvo lietuvieši vai pārlatviskoti lietuvieši, un starpkaru Lietuvas valsts vara veica lituanizēšanas politiku arī attiecībā uz Lietuvas latviešiem.

Lietuvā viens no svarīgākajiem Lietuvas un Latvijas pierobežas punktiem bija piejūras josla – Palangas un Sventājas zona, kas 1921.–1923. gadā bija vienīgā izeja uz jūru. Tolaik nozīmīgi kļuva arī pētījumi par no Latvijas saņemto Palangu, piemēram, lietuviešu sabiedriskais darbinieks, vēstures pētnieks un ārsts Jons Basanavičs (*Jonas Basanavičius*) 1922. gadā publicēja pētījumu par Palangas novadu. Šajā grāmatā viņš izmantojis dažādu arhīvu datus, tomēr dažreiz tos neprecīzi interpretējis, īpaši rakstīdams par Būtiņģes latviešiem. Savā darbā viņš ievietoja arī nelielu rakstu no preses par to, ka vietējie latvieši priecājas, ka Palanga tagad piešķirta Lietuvai, un vēl no sevis pievienojis komentāru, kas balstās uz A. Bilenšteina pētījumiem, ka Būtiņģes latvieši “ir pārlatviskojušies lietuvieši, jo vēl pirms simts gadiem visā platībā līdz Bārtas upei un tālāk uz ziemeļiem runāts lietuviski”⁴ 1925. gadā pētījumu par Palangas novadu, ko bija pasūtījusi Lietuvas Lauksaimniecības minis-

trija, lai izzinātu vispārīgo situāciju jaunajā novadā, veicis fiziķis un novadpētnieks Igns Končus (*Ignas Končius*) un viņa palīgs Viktors Roķis (*Viktoras Ruokis*). Vākt etnogrāfisko materiālu I. Končus bija iemācījies no slavenā valodnieka un arheologa Eduarda Voltera (*Eduardas Volteris*). Palangas novads I. Končum bija labi pazīstams, un šajā pētījumā tika vērsta uzmanība arī uz latviešu tautības iedzīvotājiem, atzīmēts, ka etniskā identitāte Palangas novadā labi saglabājusies tieši reliģisko atšķirību dēļ. Tāpat tika minētas kultūras ietekmes, aprakstīts iedzīvotāju fiziskais tips, rakstura īpašības, nodarbošanās. Īpaši vērtīgi ir katra ciemata iedzīvotāju saraksti, kur fiksēta nodarbošanās un tautība, un šajos sarakstos vērojami daudzi latviešu tautības Palangas apkārtnes iedzīvotāji.⁵

Tomēr vislielākās problēmas bija saistītas ar Kuršu kāpu kursenieku etnisko grupu, kas starpkaru laikā pat izraisīja Lietuvas un Latvijas valstu konfliktus: lietuvieši pārmetuši latviešiem, ka viņi gribot kurseniekus latviskot un padarīt par latviešu minoritāti Lietuvā, savukārt latvieši apgalvojuši, ka lietuvieši neko nedarot un kursenieki drīz būs pārvācoti.⁶ Līdz ar to tajā laikā parādījās daudz gan Lietuvas, gan Latvijas zinātnieku pētījumu par kurseniekiem. Raksta tēmai ir svarīgi darbi, kuros atspoguļojas starpetniskās attiecības, piemēram, valodnieks Juris Plāķis ievērojis sociālo atšķirību starp kurseniekiem zvejniekiem un zemniekiem lietuviešiem, kas dzīvojuši otrpus Kuršu jomai. Jānis Endzelīns pievērsis uzmanību tirdzniecības sakariem un nonācis pie atziņas, ka tajās vietās, kur dzīvo lielāks skaits lietuviešu, starp kurseniekiem dominē lietuviešu valoda, tomēr viņš arī runā par viņu savdabību un par to, ka viņi paši sevi neuzskata par latviešiem.⁷ Savukārt lietuviešu zinātniekiem bijis svarīgi runāt par senajiem vietējiem iedzīvotājiem⁸ – lietuviešu ciltīm, un tika pausts uzskats, ka ziemeļkurši ir pārlatviskojušies, bet dienvidkurši – pārlietuviskojušies,⁹ kā arī vispār uzsvērtā kursenieku kultūras līdzība lietuviešiem.¹⁰

Viens no svarīgākajiem starpkaru laikā ir pētījums, ko veicis latviešu sabiedriski politiskais darbinieks, statistiķis, publicists Mārgers Skujenieks, analizēdams migrācijas jautājumus abpus Lietuvas un Latvijas robežai. Viņš norādījis, ka jau kļaušu laikos notikusi aktīva latviešu emigrācija uz Kauņas guberņu un lietuviešu uz Kurzemi, un akcentējis, ka šie bēgļi, negribēdami atšķirties no vietējiem iedzīvotājiem, ātri asimilējušies.¹¹

Runājot par Lietuvas un Latvijas pierobežas Lietuvas latviešu kopienām, nozīmīga ir sabiedriskā darbinieka, rakstnieka, vēsturnieka Vilberta Krasnā aprakstoša rakstura grāmata par latviešu kolonijām ārzemēs. Tajā rūpīgi reģistrētas visas latviešu apdzīvotās vietas Lietuvā (visvairāk Lietuvas un Latvijas pierobežā), īsi aprakstīti latviešu apmešanās stāsti un novērtēta katras kolonijas toreizējā latviešu valodas un kultūras situācija.¹² Tātad starpkaru posmā gan Lietuvā, gan Latvijā vislielākā uzmanība tika veltīta tam, lai nostiprinātu etniskās majoritātes robežas un kultūru.

Padomju laikā veiktie etnogrāfiskie pētījumi daļēji turpinājuši starpkaru perioda tradīcijas, un pētniecības objekts Lietuvā bija lietuviešu tautas kultūra, bet Latvijā – latviešu. Lietuviešu literatūrā Kuršu kāpu kursenieki “pārvērtās” vienkārši par zvejniekiem,¹³ savukārt Lietuvas un Latvijas pierobežas teritorijas etnogrāfiskie pētījumi nav varējuši atspoguļot padomju realitāti un atkal kļuvuši neērti. Pateicoties Lietuvas lauksaimnieku sakariem ar Latviju, šajā zonā bijusi progresīva lauksaimniecība un iedzīvotāju sadzīve. Kaut daži Lietuvas un Latvijas etnogrāfi rakstījuši par lietuviešu un latviešu tautu mijiedarbību (celtniecībā, zemkopībā, biškopībā, piensaimniecībā, folklorā u.tml.), tomēr daudz plašāk etnisko jautājumu tēmas atspoguļotas valodnieku darbos. No vēsturniekiem vajadzētu pieminēt latviešu trimdas mācītāju Edgaru Ķiploku, kurš aprakstījis Lietuvas latviešu evaņģēliski luteriskās draudzes.¹⁴

Pēc Lietuvas un Latvijas neatkarības atjaunošanas, no vienas puses, vēl vairāk aktivizējās etniskās majoritātes, īpaši identitātes pētniecība, bet, no otras puses, aizsākās interese arī par citu etnisko grupu kultūru un viņu identitātes jautājumiem. Runājot par Lietuvas latviešu pētījumiem, jāievēro, ka gan Lietuvas, gan Latvijas pētnieki visvairāk pievērsa uzmanību jau starpkaru posmā uzsāktajai Sventājas un Kuršu kāpu kursenieku izpētei. Lauka pētījumus veikuši dažādu nozaru zinātnieki, publicēti darbi par Kuršu kāpu kursenieku¹⁵ un Sventājas latviešu/kursenieku/kuršu valodu, kultūru un etniskās identitātes jautājumiem.¹⁶ Tomēr izrādījās, ka lietuviešu etnologi tādi pētījumi bija pārāk sarežģīti. Piemēram, Vītis Čubriņskis (*Vytis Čiubrinskas*) 1993. gadā bija organizējis ekspedīciju uz Sventāju ar mērķi izpētīt kursenieku identitāti, taču pētījumi plašāk neattīstījās, jo radās grūtības sazināties ar informantiem, nācās konstatēt, ka pētniekiem ir jāzina latviešu valoda.

Pētījumus veikuši galvenokārt Viļņas Universitātes studenti, un no viņu publikācijām var secināt, ka viņi līdz galam nav izpratuši Sventājas latviešu identitātes specifiku, kā arī nav centušies to plašāk analizēt. No otras puses, kā rakstījis ekspedīcijas vadītājs, viņi saskārās ar lauka pētījumu problēmām – valodas, reliģijas barjeru, negatīvu “svešinieka” stereotipu,¹⁷ kas labi atklāj, kāpēc Lietuvas etnologi vēlāk Lietuvas latviešu etnogrāfisko izpēti nav veikuši.

Lietuvas latvieši no citiem rajoniem tādu zinātnieku uzmanību kā kursenieki/kurši nav sagaidījuši, un vispār var teikt, ka interese par viņiem radās tikai 21. gs. sākumā. Visplašāko Lietuvas latviešu identitātes pētījumu ir veikusi vēsturniece Vilma Akmenīte (*Vilma Akmenytė*), kura 2008. gadā aizstāvējusi doktora disertāciju par Lietuvas latviešu etniskās identitātes izpausmi un attīstību starpkaru laikā, aplūkojusi viņu reliģisko un sabiedrisko dzīvi.¹⁸ Starpkaru laika Lietuvas latviešu etniskās identitātes īpatnības pētījis arī lietuviešu vēsturnieks Benedikts Šetkus (*Benediktas Šetkus*), kurš analizējis latviešu skolu nozīmi konkrētajā reģionā.¹⁹ No latviešu zinātniekiem par šo tēmu nedaudz rakstījis Jānis Bērziņš²⁰ un ievērojami plašāk – vēsturnieks Ēriks Jēkabsons.²¹ Lietuvas latviešu baptistu vēsturi apkopojis bīskaps Jānis Tervits.²² Par mūsdienu Lietuvas latviešu identitātes jautājumiem jau ir rakstījusi šī raksta autore – gan par Viļņas un Kauņas latviešiem,²³ gan par Lietuvas un Latvijas pierobežā dzīvojošiem.²⁴ Pamazām Lietuvas latvieši kļūst interesanti arī citu nozaru pētniekiem, piemēram, ģeogrāfs Vidmants Daugirds (*Vidmantas Daugirdas*) Ziemeļlietuvā mēģinājis izdalīt Lietuvas latviešu kultūras reģionu. Zinātnieks apgalvo, ka latviešu dzīvošanas areāls kļūst mazāks, bet latviešu etniskā minoritāte akulturācijas un asimilācijas ietekmē pamazām iznīkst, un atzīst, ka tas ir liels zaudējums Lietuvas kultūras dažādībai.²⁵

Vēsturnieks un arheologs Ernests Vasiļausks (*Ernestas Vasiļauskas*) izpētījis Jonišķu novada muižu vēsturi un pievērsis uzmanību Dundurmuižas kalpu latviešu (dundurnieku) kultūras savdabībai – no vietējiem lietuviešiem viņi atšķīrušies ar citādu dzīvesveidu, reliģiju, ieražām, izloksni un sadzīvi.²⁶ Zinātnieks devis ierosmi arī citiem Lietuvas, kā arī Latvijas Universitātes pētniekiem veikt pētījumus par dundurniekiem un viņu folkloru. 2017. un 2018. gadā sarīkotas etnogrāfiskās ekspedīcijas, izveidots liels digitālais arhīvs²⁷ un pētījumu rezultātus plānots publicēt rakstu krājumā.²⁸

Lietuvas latviešu tēma tiek aktualizēta arī multikulturālisma kontekstā, etnisko attiecību pētījumos. Nozīmīgu pētījumu trijās Lietuvas pierobežas mazpilsētiņās veikuši Viļņas Universitātes Kauņas Humanitāras fakultātes Sociokultūras pētījumu centra zinātnieki, kas, balstoties uz pierobežas mazpilsētiņu iedzīvotāju naratīviem, mēģinājuši atklāt šo vietu kolektīvo atmiņu, identitāti un dažādu tautu sadzīvošanu. Lietuvas un Latvijas pierobežu pētījumā reprezentēja Žeimes mazpilsētiņa, kur tika aprakstītas Žeimes latviešu etniskās identitātes iezīmes, konstatēts, ka, salīdzinot ar izpētīto Lietuvas un Polijas mazpilsētiņu, Žeimē tautu attiecības ir mierīgākas un divas kopienas ilglaicīgi sadzīvojušas viena ar otru.²⁹

Tautu attiecībām uzmanību pievērsuši arī citi zinātnieki, piemēram, nelielu pētījumu par Žeimes (Pakrojas raj.) un Nemunēles Radvilišķu (Biržu raj.) iedzīvotājiem veicis kultūras antropologs Virģinijs Savukīns (*Virginijus Savukynas*). Analizēdams etnokonfesionālās attiecības dienvidaustrumu Lietuvā, viņš tās salīdzinājis ar etnokonfesionālajām attiecībām Ziemeļļietuvā un secinājis, ka līdz nacionālisma ērai lielāka nozīme bijusi reliģiskajai identitātei. Tādā veidā Lietuvas un Latvijas pierobežā dzīvojošajiem lietuviski runājošajiem katoļiem latviski runājošie luterāņi bija sveši un lietuviski runājošie reformāti nešķīta savējie, savukārt latviski runājošie katoļi viņiem nebija tik sveši.³⁰ Vēsturniece V. Akmenīte apgalvo, ka lietuviešu un latviešu tautu tuvināšanu starpkaru posmā sekmējušas organizācijas, kas darbojās pierobežā un rikoja kopīgus pasākumus, sporta sacensības.³¹

Zvejnieku un zemnieku kultūras attiecības Rietumlietuvas folklorā pētījusi Daļa Kiseļūnaite (*Dalia Kiseliūnaitė*), kura uz šo tēmu mēģinājusi skatīties caur pretstatiem “savējais” un “svešais”. Viņa ievērojusi, ka Kuršu kāpās atnācēji no Kurzemes asimilējuši lietuviešus, vāciešus un pārvācojušos prūšus un reprezentējuši zvejnieku kultūru, savukārt tie, kas ienākuši sauszemē, asimilējušies ar lietuviešiem, kas pārstāvējuši zemnieku kultūru. Zinātniece atklājusi, ka folklorā zvejnieku un zemnieku attiecības atspoguļojas divējādi: 1) svešais, kas neprot strādāt mūsu darbus, kas citādi dzīvo un runā, ir noslēpumains un bīstams; 2) svešais ir komisks un muļķīgs.³² Tāpat viņa konstatējusi, ka kursenieku folklorā spilgtāk atspoguļojas sociālie nekā etniskie kontrasti.³³ Etnologs Žilvītis Šaknis (*Žilvytis Šaknis*) arī ievērojis, ka Lietuvas un Latvijas pie-

robežā starpkaru posmā jauniešu savstarpējās attiecībās lielu lomu spēlējis mantiskais jeb sociālais stāvoklis, tomēr lietuviešu un latviešu jauniešu attiecības bijušas draudzīgas un miermīlīgas.³⁴

Balstoties uz etnogrāfisko materiālu, miermīlīgas lietuviešu un latviešu attiecības apliecinājis lietuviešu valodnieks Alvīds Butkus (*Alvydas Butkus*),³⁵ tomēr viņš arī izpētījis, ka lietuviešu folklorā un etnogrāfijā latvieši tiek uzskatīti par burvjiem, vārdotājiem, anekdotēs viņi ir skopi un savtīgi, kā arī viņiem ir dota negatīvas konotācijas iesauka “zirga galva”.³⁶ Etnoloģe Laima Anglickiene (*Laima Anglickienė*) analizējusi lietuviešu folkloru par cittautiešiem un atklājusi, ka folkloras piemēru, kur būtu minēti latvieši, ir pierakstīts nedaudz un visvairāk tie nāk no Lietuvas un Latvijas pierobežas vietām. Lietuviešu folklorā latvieši visbiežāk tiek minēti kā burvji un krāpnieki.³⁷

Viens no jaunākajiem darbiem, kas daudz vairāk atklāj pierobežas cilvēka identitātes specifiku, ir Vidas Savoņakaites (*Vida Savoņakaitė*) raksts, kurā viņa mēģinājusi paskatīties uz Lietuvas pierobežu lietuvieti un noskaidrot ne tikai viņa tieksmi identificēties ar kādu tautu vai tautām, bet arī to, kā viņš jūtas, dzīvodams pierobežā starp *citiem*. Zinātniece balstās arī uz Lietuvas un Latvijas pierobežā fiksētiem gadījumiem un secina, ka dažādu Lietuvas pierobežu telpa atspoguļo etnisko grupu labu sadzīvošanu.³⁸

Lietuviešu un latviešu savstarpējās attiecības Lietuvas un Latvijas pierobežā (Lietuvas pusē) jau iepriekš ir analizējusi arī šī raksta autore. Viņa ir nonākusi pie secinājuma, ka lietuviešu un latviešu attiecības bijušas daudzveidīgas un visās četrās teritorijās, kurās veikti lauka pētījumi, tās ietekmējuši dažādi faktori – gan reliģiskie, gan sociālekonomiskie.³⁹ Pētītas arī pārrobežu lietuviešu un latviešu attiecības Žeimes seņūnijā, Rundāles un Īslīces pagastā.⁴⁰

Kaut zinātnisku darbu par Lietuvas latviešiem ir daudz, tomēr šīs grupas tēla analīze galvenokārt balstīta uz folkloras materiāliem. Padziļinātu etnogrāfisko pētījumu par etnisko grupu uzskatiem vienai par otru un to savstarpējām attiecībām pierobežā ikdienas komunikācijas līmenī vēl trūkst. Pētījumi par lietuviešu un latviešu attiecībām ikdienas dzīvē varētu būt aktuāli gan pašiem pierobežas iedzīvotājiem, kas palīdzētu saprast citam citu, iesaistoties kopīgos pārrobežu projektos, gan arī abu valstu politiķiem, veidojot nākotnes diplomātiskās attiecības.

LIETUVAS UN LATVIJAS PIEROBEŽAS
VĒSTURISKAIS FONŠ UN LATVIEŠA TĒLS
ATŠKIRĪGOS NOVADOS

Tiecoties saprast iemeslus, kuru dēļ izveidojās attiecīgi etnisko grupu tēli, ļoti svarīgi ir vērst uzmanību uz konkrētās vietas socio-kulturālo vidi, ir jāzina Lietuvas un Latvijas pierobežas vēsturiskais konteksts un te notikušie etniskie procesi. Lietuvas un Latvijas sauszemes robežas garums ir 588 kilometri, šī teritorija aptver divus Lietuvas etnogrāfiskos reģionus – Žemaitiju un Aukštaitiju, kuriem ir dažāda vēsture un reģionālās īpatnības. Analizējot dažādās vietās savākto materiālu, tika ievērots, ka tam ir reģionālas iezīmes un tajā atklājas dažādi latviešu tēli – gan pozitīvais, gan negatīvais. Latviešu tēla izveidei ļoti svarīgas ir arī starpetniskās attiecības, ko autore jau ir analizējusi rakstā lietuviešu valodā,⁴¹ un šeit pārrunāsim tikai dažus aspektus, kas palīdzējuši izveidoties dažādiem latviešu tēliem.

Runājot par pozitīvo latvieša tēlu, vispirms ir jāsaka, ka tas izveidojies, ilgu laiku abām etniskajām grupām dzīvojot kopā. Daudzi lietuvieši latviešus, kuri jau vairākas paaudzes dzīvojuši tajā pašā vietā, uzskatījuši par vietējiem, tāpēc tie, viņuprāt, ir arī *savējie*: “Nu, ka viņi [latvieši. – A. N.] vienalga kā lietuvieši bijuši, vienalga jau te tik gadu nodzīvojuši, uzbūvējuši un jau pilnīgi kā lietuvieši jau” (sieviete, dz. 1941. g., VDU ER 2289/76). Jāpievērš uzmanība, ka pierobežā dzīvojušie latvieši arī bieži uzsvēruši, ka viņi ir vietējie iedzīvotāji: “Ja sāksi politiski – mēs būtu izceļotāji, bet mēs esam vietējie vienkārši” (vīrietis, dz. 1946. g., VDU ER 2289/5). Daži latvieši pat nevarējuši pateikt, no kurienes ir atnākuši viņu senči – Lietuvas pusē dzīvo veselas paaudzes, bet, piemēram, Sventājas latviešiem pat nevajadzējis nekur ceļot – Lietuvā viņi nokļuvuši pēc Lietuvas un Latvijas robežas iezīmēšanas 1921. gadā. E. Ķiploks ievērojis, ka mūsu pētījuma punkti – Žeimes, Biržu un Skodas draudzes ir vissenākās, tomēr nav radušās latviešu dēļ. Piemēram, Žeimē ap 1540. gadu Kaspars fon Tīzenhauzens (*Caspar von Tiesenhausen*) luterāņu baznīcu uzcēlis kā savu privātbaznīcu. Tikai no 1732. gada tā kļuva par draudzes baznīcu. Skodas draudze radusies 1572. gadā sakarā ar vāciešu ieceļošanu.⁴² 1636. gadā Biržu baznīcu uzcēlis firsts Kristaps Radzivils (*Kristupas Radvila*), lai gan

ir arī ziņas par jau 1600. gadā citā vietā stāvējušo luterāņu baznīcu.⁴³ Tomēr tiek uzskatīts, ka Skodas draudzē dievvārdi latviešu valodā sākuši skanēt 18. gadsimtā, bet Žeimē un Biržos tas varēja būt arī agrāk. Tātad tas ir pietiekami ilgs laiks, lai latvieši iedzīvotos un kļūtu par pilntiesīgiem Lietuvas zemes iedzīvotājiem un vietējās kopienas pārstāvjiem.

Daļas Lietuvas latviešu vēsture ir saistīta ar vācbaltiešu muižniekiem, kam bija muižas Lietuvas teritorijā, un tajās pārsvarā kalpojuši latvieši. Tomēr vēlāk bijuši vairāki latviešu emigrācijas viļņi, un var ieraudzīt, ka lietuviešu uzskati izveidojušies, arī novērtējot emigrācijas raksturu un jauno emigrantu uzvedību. Piemēram, vācbaltiešu muižnieku kalpi ieceļojuši pret savu gribu, savukārt 19. gadsimtā ieceļojušie latvieši bijuši ekonomiskie emigranti, kas ļoti ātri kļuvuši par bagātiem kungiem.

Tātad negatīvā latvieša tēla saknes varētu būt meklējamas 19. gadsimta vēsturē, kur svarīga loma bija sociālekonomiskiem faktoriem. Piemēram, īpaši strauja latviešu emigrācija uz Lietuvas pusi sākās pēc dzimtbūšanas atcelšanas Kurzemes guberņā 1817. gadā un Vidzemes guberņā 1819. gadā. Latvieši Kauņas guberņā pirka vai rentēja zemi, kā arī iegādājās muižas. Tajā laikā Lietuvā vēl pastāvēja dzimtbūšana un dažās vietās latvieši nonāca augstākā sociālā hierarhijā. Latvieši bijuši arī izglītotāki par lietuviešiem. 19. gs. vidū Latvijā sākās tautas atmodas kustība, parādījās avīzes, ko lasīja arī Lietuvas latvieši. M. Skujenieks norādījis, ka latviešu ekonomiskais stāvoklis bijis augstāks par lietuviešu un mazizglītotie lietuvieši viegli mēdza padoties latviešu ietekmei un pārlatviskoties.⁴⁴ Jāpiezīmē, ka daudzi lietuvieši pēc dzimtbūšanas atcelšanas 1861. gadā devās strādāt uz Latviju, bet arī tur viņi “izveidojuši marginālu sociālo grupu – kalpus, t.i., algotus lauksaimniecības un rūpniecības strādniekus”.⁴⁵ Valodnieks A. Butkus atzīmējis, ka tieši no 19. gadsimta latviešu folklorā sāka atspoguļoties negatīvais lietuvieša tēls, kā arī tajā laikā pašam etnonīmam “leitis” tika piešķirta negatīva konotācija.⁴⁶ Latviešiem piešķirtā iesauka “zirga galva” arī nāk no tiem laikiem, jo viens no tās izcelsmes skaidrojumiem ir, ka sākumā šo iesauku lietuviešiem piemērojuši paši latvieši. Par “zirga galvām” tika saukti mazizglītoti, no laukiem sabraukuši un līdz ar to stulbi izskatījušies lietuvieši. Bieži dzirdēdami šo frāzi, viņi to pārdresējuši latviešiem.

Sociālekonomiskais faktors starpetniskajās attiecībās bija svarīgs arī starpkaru laikā, ko varam redzēt no teicēju stāstiem. Piemēram, Biržu novada vecākās paaudzes respondentu stāstos spilgti parādās saspīlētās lietuviešu un latviešu savstarpējās attiecības, ko ietekmējis tieši atšķirīgais statuss sociālajā hierarhijā: “par leišiem lietuviešus saukuši, devuši iesaukas, negribējuši kaut kā [draudzēties. – A. N.], tādā zemā vietā lietuviešus turējuši, latvieši ļoti lepni bijuši” (sieviete, dz. 1918. g., VDU ER 2289/25). Jau “1912. g. presē parādījās ziņojumi, ka latvieši pārcēlās uz Biržu apkaimi, kur viņi visbiežāk nodarbojās ar amatiem un ar to apsteidza lietuviešus”.⁴⁷ Biržu novada lietuviešu, īpaši Nemunēles Radvilišķu pagastā dzīvojušo stāstos vairāk parādās negatīvais latviešu raksturs, kas traucē uzturēt draudzīgas attiecības. Latvieši tiek raksturoti kā lepni, vīzdegunīgi, kas lietuviešus spieda komunicēt tikai latviešu valodā. Šeit latvieši tiek raksturoti kā aroganti, tādi, kas zina savu vērtību: “latvieši bijuši vīzdegunīgāki, bet lietuvieši pat pārāk piekāpīgi” (sieviete, dz. 1921. g., VDU ER 2289/33). Tomēr, no otras puses, daļa lietuviešu gan Biržos, gan arī Žeimē latviešu kultūru uzskatījuši par prestižu – ievērot latviešu paražas, runāt latviešu valodā varēja nozīmēt arī savas pašcieņas celšanu. Tāpēc Lietuvas un Latvijas pierobežā gadījās satikt arī tādus lietuviešus, kam bija lietuviešu pašapziņa, bet kas tomēr ievērojuši daudzus latviešiem raksturīgus kultūras elementus (piemēram, ļoti līdzīgas bērnu paražas, skābputras gatavošana, Jāņu svinēšana). Dažreiz arī ir grūti saprast, vai informanta ģimene ir asimilācijas vai tikai akulturācijas procesus skarta. To noskaidrot palīdzētu sīkāka ģealoģijas izpēte.

Žeimes lietuviešu stāstos parādās īpaši pozitīvs latviešu tēls. Viņi tiek raksturoti kā kulturāli cilvēki, un bieži tiek akcentēta abu etnisko grupu līdzība gan reliģijas, gan paražu ziņā. Izņēmums ir tikai bērnu tradīcijas, par kurām daudzi lietuvieši brīnījās, tomēr īpaši negatīvi nevērtēja. Lietuvieši, kas neprot latviešu valodu, kā negatīvo iezīmi uzsvēruši latviešu pašvērtības izpausmi, kad komunikācijā ar vietējiem lietuviešiem viņi runāja tikai latviešu valodā. Žeimē dzīvo gan ļoti sen ienākuši latvieši, kuru pēcteči vairs neatceras ģimenes emigrācijas vēsturi, gan arī jaunāki emigranti, ienākuši gan 20. gs. sākumā, gan padomju laikos. Latviešu ekonomiskais stāvoklis bijis dažāds, tomēr daži teicēji atzīst, ka šis divas etniskās grupas ļoti satuvinājās pēc Otrā pasaules kara.

Runājot par Skodas rajona vēsturisko kontekstu, jāievēro, ka daudzi latvieši te ieradās kā dzimtilvēki vēl 18. gadsimtā, kad kāds vācbaltiešu muižnieks no Kalētiem nopircis Šarķu muižu.⁴⁸ Tātad latvieši bijuši tajā pašā sabiedrības sociālajā grupā kā vietējie lietuvieši. Skodas apkaimes zeme ir akmeņaina un nav īpaši auglīga, tāpēc saimniekot bijis grūti un cilvēkiem vienmēr bijusi vajadzīga kaimiņu palīdzība: tāds stāvoklis īpaši tuvinājis vietējos latviešus un lietuviešus. Pozitīvu tēlu varēja ietekmēt arī tas, ka Skodas apkaimes latvieši bija ieinteresēti integrēties un komunikācijā ar lietuviešiem runājuši lietuviski. No Skodas latviešiem arī tika uzzināts, ka viņu kaimiņi lietuvieši bijuši īpaši draudzīgi, aicinājuši kopā ēst Ziemassvētku priekšvakara vakariņas vai pat piedalīties krucifiksa iesvētīšanas ceremonijā. Skodas apkaimes lietuvieši latviešus vērtējuši vairāk pozitīvi, kā labus cilvēkus, draugus, kaimiņus. Tomēr dažiem bailēs izraisījuši latvieši, kas tika uzskatīti par burvjiem, un ar viņiem uzturējuši ļoti formālas attiecības. Skodas novada lietuvieši vairāk negatīvi vērtējuši latviešu sadzīves ieradumus, piemēram, atzīmējuši, ka latvieši nav kārtīgi cilvēki, viņu mājas bijušas netīras vai nesakārtotas un ēduši negaršīgu ēdienu. Tomēr citi respondenti atzinuši, ka latvieši bijuši ļoti praktiski cilvēki, piemēram, kāda lietuviete ievērojusi, ka latviešu lauksaimniekiem cūku siles bija gatavotas no cementa, nevis no koka kā lietuviešiem, jo koka siles cūkas mēdza ātri sagrauzt.

Savukārt situācija Palangas novadā bijusi vēl citādāka – daudzi latvieši bijuši zemākā sociālajā hierarhijā. Jāpiezīmē, ka vieni latvieši ir senie vietējie Palangas novada iedzīvotāji, otri šeit pārcēlušies uz dzīvi 19. gadsimtā, nomājuši grāfu Tiškēviču dzimtas zemi un vēlāk to zaudējuši. Galvenais latviešu arods te bijis zvejniecība, kas nespēja nodrošināt viņu ekonomisko labklājību, un, kā raksta vēsturnieks Ē. Jēkabsons, “pārsvarā tie bija mazizglītoti zvejnieki, starp kuriem trūka sabiedriski aktīvu cilvēku”.⁴⁹ Tātad latvieši ilgi dzīvojuši noslēgtu dzīvi, viņu sabiedriskais statuss bijis zems, bet saglabājuši savdabīgu kuršu/kursenieku identitāti. Lai izdzīvotu, Palangas novada latviešiem bija jānodrošina mierīgas attiecības ar *citiem*, jāpielāgojas dominējošajai etniskajai grupai un jārunā tās valodā. Tāpēc lietuviešu stāstos biežāk redzamas draudzīgas abu tautu savstarpējās attiecības, tomēr viņi nav varējuši sniegt izsmeļošas ziņas par savu kaimiņu sadzīvi – saskarsme bijusi vairāk

formāla, saglabājot zināmas robežas. Kaut šajā novadā lietuvieši deklarējuši mierīgas attiecības, tomēr stāstos var ieraudzīt arī negatīvu attieksmi pret latviešiem. Negatīvi tiek vērtēta gan luterāņu ticība, gan bērnu ieražas, gan latviešu noslēgtība, piemēram, precības ar radniekiem. Tie aptaujātie lietuvieši, kas dzīvojuši blakus latviešiem, stāstīja, ka latvieši bijuši jau tri ciltvēki, daudz dziedājuši, tomēr uz saviem svētkiem neaicinājuši, izņemot bēres. Veidot tuvākas attiecības, kopā svinot svētkus, laikam traucējusi valodas barjera – lietuvieši nepratuši runāt latviski, jo nebija lielas vajadzības mācīties, latviešu valodas statuss šeit bijis zems, bet turienes latvieši ar lietuviešiem komunicējuši lietuviešu valodā.

Runājot gan par lietuviešu un latviešu attiecībām, gan par latvieša tēla izveidi, ir ļoti svarīgi redzēt politisko kontekstu. Starpkaru posmā Lietuvā tika īstenota lituanizēšanas politika, kurai bija ļoti skaidrs viedoklis par mazākumtautībām. Mazākumtautību grupas, kas varēja negatīvi ietekmēt lietuviskumu, respektīvi, ja tādu grupu dēļ daļa lietuviešu sāktu lietot citu valodu un ievērot svešas paražas, ideoloģiski tika stingri vērtētas – kā vienīgā izeja tām bija paredzēta asimilācija, bet ne integrācijas iespējas.⁵⁰ Tādu mazākumtautību grupu vidū atradās arī Lietuvas latvieši. Svarīgi lituanizēšanas politikas ieroči Lietuvas un Latvijas pierobežā bija katoļu baznīca, lietuviešu skola, kā arī dažādas patriotiski noskaņotas sabiedriskās organizācijas un tajās strādājošās personības. Par lituanizēšanas politiku saistībā ar Lietuvas latviešiem jau ir rakstījuši lietuviešu un latviešu vēsturnieki, tāpēc šo tēmu šeit plašāk neanalizēsim, bet mazliet pievērsīsim uzmanību nākamajā raksta nodaļā. Svarīgi ievērot, ka asimilācijas politika tika sekmīgi īstenota attiecībā uz latviešiem katoļiem, kas dzīvoja Žeimes un Biržu apkaimē. Vēl jāpiebilst, ka lielu iespaidu uz lietuviešiem, kas latviešu kultūru uzskatīja par prestižu, atstāja ne vien Lietuvas latvieši, bet arī viņu pašu pieredze, strādājot Latvijā, kur starpkaru posmā tika īstenota latviskošanas politika. Valsts nozīmi, veidojoties indivīdu vai etnisko grupu identitātei, ir atzīmējuši daži antropologi.⁵¹

Pēc Otrā pasaules kara visā Lietuvas un Latvijas pierobežā notika strauja Lietuvas latviešu asimilācija, par ko liecina būtisks Lietuvas latviešu skaita samazinājums: 1923. gadā Lietuvā dzīvoja 14 883 latvieši, savukārt 1989. gadā – 4229, bet 2011. gadā – tikai 2400.⁵² Turīgākie latvieši arī tika izsūtīti vai pārcēlās citur. Kopīgas

pierobežas iedzīvotāju rūpes, kā arī mainījies iedzīvotāju sociālais sastāvs sekmēja lietuviešu un latviešu satuvināšanu. Padomju varas ideoloģija, akcentējusi tautību draudzību, stimulēja arī pārrobežas iedzīvotāju sakarus, kopīgus pasākumus gan skolās, gan kolhozos. Tomēr tas nepalīdzēja saglabāt Lietuvas latviešu identitāti, un lielākā daļa padevās asimilācijai. Lauka pētījumos pat gadījās satikt tādus lietuviešus, kas nezināja, ka viņu apdzīvotajā vietā dzīvo latvieši, nereti tādi bija arī jaunieši. Pat tie teicēji, ko lietuvieši bija norādījuši, ka viņi ir latvieši, dažreiz sevi jau nepieskaitīja pie latviešiem. Tas nozīmē, ka par mūsdienu Lietuvas latviešu tēlu jau ir grūti runāt, arī daudzi respondenti par latviešiem bieži runāja, izmantodami pagātnes formu, – par tiem laikiem, kad vēl bijis ievērojams latviešu skaits un zināma viņu kultūras ietekme. Lai pilnīgi atklātu Lietuvas latviešu tēlu un attiecību raksturu, jāanalizē arī pašu latviešu stāsti. Tāpat būtu noderīgi paskatīties citur pierobežā – varbūt atklātos vēl citādāka aina, taču šajā gadījumā pilnībā var piekrist latviešu etnoloģes Ilzes Boldānes secinājumam, ka tieši “pierobeža mazina sociālo distanci starp dažādām valodām un kultūrām, un konfesijām piederīgiem ļaudīm. Viņi vienkārši ir “citi”, nevis “sveši””.⁵³ Ir tikai dažas reģionālās nianšes, tomēr ļoti svarīgas, kas parāda, ka etniskās grupas tēla izpēte un analīze nav tik vienkārša un katrā vietā pašu lietuviešu uzskati var būt ļoti dažādi.

LIETUVAS LATVIEŠU CITĀDĪBAS IEZĪMES

Daudzi lauka pētījumos aptaujātie lietuvieši par sevi un latviešiem runāja pretstatos – *mēs* un *viņi*. Domāšana pretstatos vai domāšana, visu salīdzinot divos atšķirīgos aspektos, ir ļoti sena un raksturīga visiem cilvēkiem pasaulē.⁵⁴ Pretstats *mēs* un *viņi* ir arī ļoti nozīmīgs, runājot par etnisko grupu identitātim, un, kā rakstījis F. Barts, identitātes pētījumos ļoti svarīgi vērst uzmanību uz grupu sociālajām attiecībām, viņu komunikāciju un attiecībām ar *citiem*, kas palīdz saprast, kā grupas velk un uztur robežas.⁵⁵ Atšķirību nozīmi ir akcentējuši arī citi antropologi.⁵⁶ Robežas, kas tiek vilktas caur pretstatiem *savējais/svešais/cits/citāds*, vai antiiezīmes, kā apgalvo Jolanta Kuznecoviene (*Jolanta Kuznecovienė*), “papildina, padara skaidri redzamas etniskās identitātes iezīmes, tās īpašības”.⁵⁷ Tātad, runājot par sevi un *citu*, vislabāk atklājas abu tautu etniskās

identitātes iezīmes, etniskās robežas un priekšstati. Pēc Jurija Unukoviča (*Jurij Unukovich*) vārdiem, “etniskā kaimiņa tēls visspilgtāk izpaužas etniskās pierobežas zonās, kur kaimiņtautas visvairāk komunicē savā starpā un ilgu laiku dzīvo kopā”.⁵⁸

Raksturojot latviešus kategorijās *mēs* un *viņi*, lietuviešu stāstos bieži atklājas *viņu* citādība. Kā norādījusi etnoloģe L. Anglickiene, “dzīvodami blakus cits citam un savā starpā komunicēdami, cilvēki salīdzina sevi ar citiem un vērtē”,⁵⁹ tāpēc ir pašsaprotami, ka arī latviešu kultūra vērtēta no lietuviešu kultūras pozīcijām. Ar citādības izpausmi ļoti saistītas ir arī latviešiem dotās iesaukas. Starpetniskajās attiecībās *cita* citādība bieži kļūst par izsmieklu, un tas ir faktors, kas *citu* ļauj izprast ne tikai kā dīvainu, bet pat muļķīgu. Var novērot, ka Lietuvas un Latvijas pierobežā latviešu iesaukām ir negatīva konotācija, kas ietver muļķīga cilvēka definīciju, piemēram, iesauka *zirga galva*. Joprojām pastāv izteiciens, ka pēc pusdienām latvieši kļūst stulbi, lēni, ar viņiem nevar kārtot nopietnas lietas: “Pēc pusdienām – latvietis ir stulbs. Nozīmē, tad esi vāja prāta tāds. Pēc pusdienām ar latviešiem vairs nevarēsi sarunāties” (vīrietis, dz. 1931. g., VDU ER 2289/43a). Visām pasaules tautām ir raksturīgi kaimiņtautas uzskatīt par muļķīgām, arī Lietuva un Latvija nav izņēmums, tomēr liela naida parasti nav. Kā minējusi viena latviešu izcelsmes respondente, Lietuvas un Latvijas pierobežā starp lietuviešu un latviešu tautām “dziļš naidis nebija, tikai “pavilkt uz zobu”” (sieviete, dz. 1943. g., VDU ER 2661/43). Taču, no otras puses, lietuviešu stāstos citādība tiek saprasta arī kā normāla parādība: “Nu, te jau viņu [latviešu. – A. N.] tradīcijas bija citādas, tās bēres citādas, baznīca cita bijusi, protams, viņi bijuši citādi, sapratām, ka viņi citādi. Bet, ka sliktāki, tas ne. Nevērtējām, ne, ka viņi ir sliktāki, ne, ka viņi labāki, tomēr viņi bija citādi” (sieviete, dz. 1962. g., VDU ER 2289/41).

Kā rādīja pētījums, daži lietuvieši starp abām tautām vilka stingrāku etnisku robežu, dažiem citādība nozīmēja tuvāku sakaru neiespējamību: “viņi [latvieši. – A. N.] bijuši citādi. [...] Latviešu paražas citādas, mūsu citādas. [...] Nekas kopīgs nesanāks ar viņiem, viņiem bija sava ticība, savas tradīcijas” (sieviete, dz. 1920. g., VDU ER 2289/54). Tātad citāda vērtēšana ir ļoti dažāda, un tālāk ir svarīgi noskaidrot, kādas ir galvenās latviešu citādības iezīmes un kā tās palīdz veidot latvieša tēlu.

Balstoties uz respondentu atbildēm, varētu izšķirt šādas lietuvišu un latviešu etnisko grupu citādības iezīmes vai, kā teicis F. Barts, robežzīmes: valoda, reliģija, pārtika, svētki un rituāli, raksturs un mentalitāte, kā arī vērtību sistēma. Lietuvas un Latvijas pierobežas kultūrtelpā šīs robežzīmes palīdz veidot katras etniskās grupas savdabību, un, protams, par tām varētu daudz runāt, tomēr šajā rakstā ir svarīgi parādīt, kā tās palīdz veidot latvieša tēlu, tāpēc pārrunāsim tikai dažas nozīmīgākās citādības iezīmes.

Valoda. Lauka pētījuma materiāls rāda, ka Lietuvas un Latvijas pierobežā valodas nozīme ir dažāda. No vienas puses, daļa teicēju atzīst, ka valoda ir nozīmīga un dažreiz pat vienīgā robežzīme: “Es teiktu, tikai tā valoda atšķiras, manām acīm skatoties, ka mēs vienādi bijām” (vīrietis, dz. 1926. g., VDU ER 2289/46). No otras puses, dažiem lietuviešiem valoda nav nozīmīga robežzīme, jo divvalodība ir ierasta ikdienas parādība: “Puse Žeimes runāja lietuviski, puse latviski, tomēr visi sarunājās” (vīrietis, dz. 1944. g., VDU ER 2289/42).

Lietuvas latviešu vērtējumu valodas ziņā ietekmējis gan pašu latviešu viedoklis par lietuviešu valodu, gan lietuviešu viedoklis par latviešu valodu. Lietuviešu labvēlīgo attieksmi pret latviešiem vispirms sekmējusi Lietuvas latviešu tieksme iemācīties lietuviešu valodu un ar lietuviešiem komunicēt viņu dzimtajā valodā. Tāda attieksme ļoti raksturīga Skodas latviešiem, kā arī Palangā, jo šajos novados starpkaru posmā latviešu valodai nebija lielas sociālās nozīmes, tā nebija prestiža valoda kā citur pierobežā. Tātad lietuviski runājošs latvietis tika uzskatīts par savējo: “nu, redzi, viņi jau tā pārsvarā bija pārlietuviskojušies... Pārsvarā saku tādēļ, ka ar latviešu radiem jau vēl latviski runājuši. Bet tāpat kā visi lietuvieši viņi bijuši, te dzīvojuši, auguši, kā saka, viss lietuviski” (sieviete, dz. 1931. g., VDU ER 2289/1). Tomēr var arī saprast, ka šeit savējais latvietis ir gandrīz asimilēts latvietis, kam jau vairs nav ievērojamas citādības un kas ievēro lietuviešu paradumus. Tas ir ļoti raksturīgi Skodas latviešiem, tomēr Palangas novada latviešiem runāšana lietuviešu valodā vairāk bija ekonomiskā vajadzība.

Nelabvēlīgu lietuviešu attieksmi pret latviešiem ietekmēja stingra Lietuvas latviešu turēšanās pie dzimtās valodas, nevēlēšanās runāt lietuviski vai pat necieņa pret lietuviešu valodu. Tāda latviešu attieksme ļoti raksturīga Biržu apgabalā, daļēji arī Žeimes apkārtnē. Tomēr jāievēro, ka šajos novados lietuviešu uzskati bija ļoti dažādi

tāpēc, ka starpkaru posmā izveidojās divas lietuviešu grupas. Vienu pārstāvēja vietējie lietuvieši, kas jau ilgu laiku dzīvojuši kopā ar latviešiem. Viņi bija bilingvāli, bieži vien no jauktām ģimenēm, kā arī asimilēti latvieši katoļi vai reformāti, kuru lietuviešu pašapziņa izveidojās baznīcas nacionālās politikas dēļ. Tādiem iedzīvotājiem netraucēja saziņa vien latviešu valodā. Savukārt otru lietuviešu grupu veidoja ienācēji no citiem Lietuvas novadiem, viņiem latviešu valoda bija nesaprotama, bet divvalodība neierasta un nelabvēlīgi vērtējama parādība. Bieži vien viņi arī bija ļoti nacionālistiski noskaņoti, tāpēc latviešus, kas nerunāja lietuviski, vērtēja ļoti negatīvi. Dažādi konflikti valodas dēļ atspoguļojās ne tikai pierobežas iedzīvotāju stāstos, bet arī starpkaru posma presē. Piemēram, 1930. gadā kādā Biržu novada ciematā uz Šleiderišķu lauksaimniecības biedrības organizētu zaļumballi atnākuši divi lietuviešu robežsargi, ieraudzījuši latviešus dziedam līgo dziesmu un pieprasījuši nedziedāt latviski. Kaut rīkotāji lūguši robežsargus neizskart publiku, tomēr galu galā pasākums tika pārtraukts.⁶⁰ Citos Biržu novada avīzes rakstos redzam izteikti negatīvu viedokli gan par latviešiem, kas publiski lieto latviešu valodu, gan par lietuviešiem, kas nemāk runāt tīrā lietuviešu valodā. Var apgalvot, ka tādi svešinieku rakstīti raksti, kā arī viņu publiskā uzvedība sekmēja negatīva latvieša tēla izveidi, kā arī varēja sarežģīt vietējo iedzīvotāju savstarpējās attiecības. Šajā gadījumā ir svarīgi, ka no ienācēju puses negatīvi tika vērtēti ne tikai latvieši, bet arī vietējie bilingvālie lietuvieši, kam bija dota iesauka *skerslatvis* (liet. *skersas* – šķērsenisks, tātad varētu to tulkot kā *šķērslatvietis*). Par jēdzienu *skerslatvis* sanāktu atsevišķs raksts, un ir svarīgi piezīmēt, ka vispirms iesaukai ir negatīva konotācija un tā tiek lietota, gan runājot par iedzīvotājiem no jauktām ģimenēm, gan par akulturācijas procesu ietekmētu cilvēku, kā lietuvieti, tā latvieti. Bieži vien iesauka tiek lietota, runājot par lietuviešiem, kas runā lietuviski, vai par latviešiem, kas jau neprot labi runāt lietuviski. Raksta tēmai ir svarīgi, ka šī iesauka Lietuvas un Latvijas pierobežā atspoguļo negatīvu lietuviešu ienācēju attieksmi gan pret divvalodību, gan pret dubultu identitāti. Tāds viedoklis izveidojās nacionālistiskās politikas dēļ, bet mūsdienās dažiem Lietuvas un Latvijas pierobežas iedzīvotājiem iesauka *skerslatvis* ir ieguvusi pozitīvu konotāciju un apzīmē viņu savdabību – gan reģionālo, gan jaukto etnisko identitāti.

Reliģija. Negatīva latvieša tēla izveidei ļoti nozīmīga bija konfesiju starpība. Lietuviešu stāstos kā spilgta atšķirība parādās Marijas godāšanas nozīmīgums: “viņu [latviešu. – A. N.] ticība ir cita, un viņi Mariju nemin, piemēram, mēs vairāk Mariju, bet viņi ne” (sieviete, dz. 1946. g., VDU ER 2289/75). Marija bija īpaši svarīga katoļiem žemaišiem.⁶¹ Par žemaišu naidīgu attieksmi pret citādas konfesijas pārstāvjiem jau 19. gadsimtā rakstījis literāts un novadpētnieks Ļudviks Adoms Jucevičs (*Liudvikas Adomas Jucevičius*): “Nav brīnums, ka, tā noslēgti dzīvodams, viņš nāvīgi necieš cita novada un citas ticības cilvēku. Citas ticības cilvēkam nekad neatļaus pie viena galda ēst kopā ar viņu. Dievbijību un precīzu ticības noteikumu pildīšanu viņš uzskata par pašu pirmo un vissvarīgāko pienākumu. Ticība viņam ir visdārgākā lieta pasaulē.”⁶² Varbūt tāpēc spilgtāka un ilgāk pastāvējusi reliģijas atšķirība novērojama tieši Žemaitijas (Palangas un Skodas novadu) iedzīvotāju stāstos. Jāpiezīmē, ka Marijas figūra katoļiem ir bijusi ļoti svarīgs kontrreformācijas laika ierocis cīņai ar reformāciju. V. Savukīns norādījis, ka ir korelācija starp katoļu baznīcām, kurās atrodas Vissvētākās Jaunavas Marijas gleznas, kas slavenas ar savu brīnumaino spēku, un reformātu baznīcām – tās atrodas blakus viena otrai. Ar to tika parādīts katoļticības “praktiskums”, kas palīdz efektīvi atrisināt šīs pasaules lietas.⁶³

Izskatās, ka Lietuvas katoļu baznīcas cīņa ar reformāciju turpinājās vēl 20. gs. pirmajā pusē, jo presē var atrast publikācijas, kurās parādās negatīva attieksme pret latviešiem luterāņiem, īpaši akcentēts, ka lietuviešiem kaitē emigrācija uz Latviju, jo tur daži pārņem luterāņu uzskatus.⁶⁴ Tāda reliģiskā atšķirība agrāk bija nozīmīgs šķērslis lietuviešu jauktajām laulībām ar latviešiem luterāņiem. Latviešu vēsturnieces Kristīnes Antes pētījums par jauktajām katoļu un luterāņu laulībām Kurzemes guberņā parāda, ka 19. gadsimtā reliģijas atšķirības vairāk traucēja garīdzniekiem nekā parastiem cilvēkiem.⁶⁵ Respondenti arī daudz stāstījuši, ka gan starpkaru laikā, gan padomju laikos bijis liels katoļu priesteru spiediens uz luterāņiem, laulājoties ar katoļiem, mainīt ticību. Tomēr no 1940. gada Lietuvā ieviestā civillaulība bija svarīgs iemesls jaukto laulību skaita palielināšanai. Interesanti, ka, pēc lauka pētījumā savāktajiem datiem, Žemaitijas lietuviešu stāstos neatspoguļojas liels naidis pret latviešiem citādās konfesionālās piederības dēļ. Liekas,

viņi pat nejūt, ka dažreiz viņu uzvedība ir nekulturāla, jo visbiežāk latvieši par to viņiem neko nesakot un noklusējot to. Tomēr daži latvieši, īpaši Sventājā, intervijās atklājuši sāpīgus stāstus par to, kā viņi tika pazemoti tieši savas luterāņu ticības dēļ. No viņu stāstiem var redzēt, ka lietuviešu retorikā parādās katoļu baznīcas ietekme, jo latviešus luterāņus viņi saukuši gan par bezdievīgiem, gan par eretiķiem, gan par pagāniem.

Savukārt citā pētījuma vietā – Žeimē, kas atrodas Aukštaitijas reģionā, lietuvieši arī runā par latviešu ticības citādību, taču te tā ir pašsaprotama lieta, kam nav lielas lomas savstarpējās attiecībās: “Žeimē vienādas paražas, tikai reliģiskās paražas, bet sadzīves paražas te visas vienādas Žeimē, neatšķiras, tikai reliģiskās mazliet atšķiras. Nu, viņi, teiksim, vakar bija Vissvētākās Jaunavas Marijas debesīs uzņemšanas atlaidas, viņiem Marijas [nav. – A. N.], luterāņi neatzīst, daudz tā reliģija neatšķiras, mazliet, no tā paša cēlies te... Bet Žeimē neviens nepēla ne vienu, ne otru. Jau kā tolerantī sadzīvoja, neteica, ka tu tāds, tu tāds, tu ne tā tici Dievam” (vīrietis, dz. 1949. g., VDU ER 2661/13). Pat vecākas paaudzes lietuvieši pozitīvi raksturojuši luterisko ticību: “Latviešu baznīca man patīk, un latviešu ticība man patīk, tur nevajag mācītājam runāt ausī, tur tos grēkus cilvēki saka, zini, tā ticība katoļu ir ļoti veco laiku, te ir aplamība” (sieviete, dz. 1924. g., VDU ER 2289/44). Jāpiebilst, ka Žeimē ļoti pozitīva un tolerantā attieksme pret lietuviešiem katoļiem bijusi luterāņu mācītājam Ērikam Leijeram (Žeimē kalpojis 1929.–1949. g.), viņš draudzējies ar abu konfesiju pārstāvjiem, palīdzējis trūcīgajiem un, ja baznīcā bija ieradušies katoļi, kas nesa-prata latviski, runājis abās valodās. Žeimes lietuviešu stāstos spilgti parādās atmiņas par šo mācītāju, un varbūt dažreiz viņa personības īpašības tiek piedēvētas visai latviešu kopienai. Novērots, ka Žeimes lietuvieši bijuši ziņkārīgāki, veidojuši tuvas attiecības ar latviešiem, tāpēc zinājuši daudz ko pastāstīt par viņu kultūru. Varbūt te arī varam ieraudzīt, ka ziņkārība sīkāk iepazīt *citū* ļāvusi kritiski vērtēt savu kultūru, netiesāt un pat ar cieņu skatīties uz *citū*.

Lielu garīdznieku ietekmi, veidojot priekšstatus par citu ticību pārstāvjiem, atspoguļo arī Biržu apgabala piemēri. Starpkaru posma presē varam atrast rakstus, kur aprakstīta naidīga katoļu garīdznieku attieksme arī pret lietuviešiem reformātiem. Piemēram, 1925. gadā Biržu iedzīvotājs presē brīnījās par katoļu priesteru

spreidīki, kurā viņš bāra un lamājās par katoļiem, kas uztur labas attiecības ar kaimiņiem reformātiem.⁶⁶ Savukārt padomju laikos toreizējās varas uz Nenunēles Radvilišķiem izsūtītais Lietuvas Romas katoļu kardināls Vincents Sladkevičs (*Vincetas Sladkevičius*; Nenunēles Radvilišķos kalpojis 1959.–1976. g.) spēja satuvināt dažādu konfesiju cilvēkus, kaut sākumā daži vietējie iedzīvotāji uz viņu skatījās nelabvēlīgi.⁶⁷

Lietuvas un Latvijas pierobežas lietuviešiem reliģijas atšķirība un ar to saistītās dažas tradīcijas arī palīdzēja veidot mulķīga latvieša tēlu. Piemēram, populāra lietuviešu izteiciena, ka pēc pusdienām latvieši kļūst stulbi, saknes varētu būt meklējamas konfesiju atšķirībā. Klaipēdas apgabalā, kā arī Suvalkijas reģionā lietuvieši līdzīgi izteicas par vāciešiem vai prūšiem.⁶⁸ Lietuviešu etnoloģe Vilma Daugirdaite (*Vilma Daugirdaitė*) Lietuviešu sakāmvārdu un parunu kartotēkā atradusi parunas skaidrojumu, ka vācietis pēc pusdienām ir stulbs tāpēc, ka pusdienās ēd speķi, un izsecinājusi, ka varbūt te ir izvērstas šādas parunas versijas – “Stulbs kā vācietis piektdien/gavēni pēc pusdienām, speķi/gaļu pieēdies”.⁶⁹ Tādu domu zinātniecei palīdz izvirzīt V. Savukīna uzskats, ka šādas parunas var skaidrot caur katoļu un luterāņu konfesiju atšķirībām, kas ir saistītas ar ēšanu/neēšanu gavējot.⁷⁰ Lietuviešu valodas vārdnīcā ir fiksēti piemēri, ka lietuvieši par vāciešiem saukuši protestantu ticības cilvēkus, kas dzīvo Lietuvā,⁷¹ kā arī ar etnonīmu “prūsis” apzīmēts luterāņu ticības pārstāvis.⁷² Tātad tas varētu būt izskaidrojums, kāpēc šis izteiciens tika adresēts arī latviešu tautības luterāņiem.

Ar reliģijas atšķirību tiek saistīta arī jau minētā Lietuvas un Latvijas pierobežas iedzīvotāju iesauka *skerslatviai*, kas varēja nozīmēt arī pārlatviskos lietuviešus, kas ne tikai runā latviski, bet arī ir mainījuši ticību. Dienvidrietumu Lietuvā ir zināmi līdzīgi nosaukumi, kas saistās ar citiem etnosiem, – *skersprūsis*, *skersvokietis* (*šķērsvācietis*). V. Savukīns uzskata, ka etnonīmi ar *sker-* apzīmē nekatoļu konfesijas cilvēkus.⁷³ Tā tiešām varētu būt, jo iedzīvotāju migrācijas no Prūsijas teritorijas uz Lietuvas un Latvijas pierobežu, pat uz Latviju bijušas arī 20. gadsimtā, ko apliecina arī respondentu dzīvesstāsti. Tātad iespējams, ka šo iesauku ir devuši lietuvieši, kas emigrējuši uz Lietuvas un Latvijas pierobežu no citām Lietuvas teritorijām. Iesaukas negatīvā konotācija arī labi parāda, ka kopā ar nelabvēlīgu attieksmi pret luterāņu ticību negatīvi vērtēti un izsmieti arī paši latvieši.

Svētki un rituāli. Reliģijai ir liela nozīme gadskārtu svētkos un ģimenes godos, tāpēc dažādo konfesiju ietekmē arī izveidojās atšķirīgas lietuviešu un latviešu svētku tradīcijas un rituāli. No vienas puses, lietuviešu un latviešu gadskārtu svētki un godi ir tādi paši, tiem ir gan senais baltu, gan kristiešu kultūras pamats. No otras puses, kristiešu konfesijas ir pietiekami dažādas, lai izveidotos atšķirīgas un līdz ar to cilvēkiem grūti uztveramas citādas tradīcijas. Spilgtākais piemērs ir bēres, ko apliecina lietuviešu stāsti, kuros atspoguļojas ļoti daudz atšķirību, par kurām lietuvieši mēdz brīnīties: “Viņi [latvieši], ka nomirst cilvēks, viņi neraud tā kā mēs. Viņi neraud, viņi smejas, priecīgi ir, redzētu, ka, nu... priecājas bez gala” (sieviete, dz. 1920. g., VDU ER 2289/54); “lietuvieši labāk mirušos cienījuši, mēs iedomājamies, ka tur izrādīta necieņa tam mirušajam, kādā siena šķūnī iebāzuši” (sieviete, dz. 1962. g., VDU ER 2289/41). Pārejas rituālus pētījušais etnogrāfs Arnolds van Geneps (*Arnold van Gennep*) apgalvojis, ka sliekšņa posms (*liminal*) cilvēkam ir visbīstamākais, kas tiek pārvaldīts ar rituālu.⁷⁴ Savukārt dažādas etniskās grupas ievēro atšķirīgus rituālus, kuros atspoguļojas viedokļi par nāvi un mirušo. “Viedoklis par mirušajiem atspoguļo zināmas dzīvo pasaules sociālās organizācijas iezīmes un ir dzīvo pasaules daļa.”⁷⁵

Tātad var pamanīt, ka Lietuvas un Latvijas pierobežā bērū rituālos saduras ļoti atšķirīgi lietuviešu un latviešu etnisko grupu uzskati. Vissvarīgākās atšķirības var pamanīt uzskatos par nāves raksturu – no lietuviešu perspektīvas raugoties, latviešiem nāve ir priecīgs notikums, savukārt lietuviešiem skumjš. Lietuviešu bērū tradīcijas pētījusi etnoloģe Angele Višņauskaite (*Angelē Vyšniauskaitē*) ievērojusi, ka senajos vēstures avotos par lietuviešu bērēm tiek runāts kā par dzirēm ar lielu dzeršanu, kas veltītas dvēseles mīlošanai.⁷⁶ Kaut kristietības ietekmē mainījās cilvēku uzskats par nāvi, tomēr bērū mielasts joprojām ir svarīga tradīcija. Lauka pētījumos arī gadījās fiksēt tādas lietuviešu stāstus, kur bērū mielasta laikā kāds piedzēries dalībnieks uzdziedājis jautru dziesmu, tomēr tā nav ierasta parādība. Tāpat lietuviešiem ļoti svarīgs ir sēru laiks, kad pēc ļoti tuva cilvēka (mātes, tēva u.tml.) nāves veselu gadu nedrīkst dziedāt un dejot. Tāpēc dažus lietuviešu respondentus arī mulsinājusi “nepareiza” latviešu uzvedība sēru laikā.

Cits svarīgs aspekts bērnu rituālā ir mirušā vērtējums. Sliekšņa posmā lietuviešiem mirušais vēl ir savējais, kas vēl trīs dienas dzīvo kopā ar ģimeni istabā, savukārt latviešiem šajā laikā mirušais jau ir svešais un atrodas ārpus dzīvojamās mājas. Lietuvieši jūt īpašu cieņu pret mirušo, bet latvieši uz to skatās vairāk bailīgi. Bēru rituālus pētījusi latviešu etnoloģe Rūta Jirgensone norāda, ka bērnu laikā latviešu izjūtas bija sarežģītas, pat ļoti atšķirīgas. Viņa arī raksta, ka pret mirušo “izjustas bailes – un ne tikai no paša miruša auguma, bet arī no vietas, kur aizgājējs miris un kur turēts pirms bērēm”.⁷⁷ Šajā ziņā lietuvieši izturas drošāk, ko apliecina ne tikai miroņa turēšana dzīvojamā istabā, bet arī atvadišanās žests, bučojot mirušā miesu, kas ir saglabājies līdz mūsdienām.⁷⁸

No vienas puses, bērnu rituāla atšķirības lietuviešiem rada izbrīnu, un dažreiz viņiem ir grūti uztvert dažādu tradīciju jēgu un nozīmi. Līdz ar to latvieši var izskatīties dīvaini vai muļķīgi, jo, viņuprāt, uzvedas nepareizi. No otras puses, daži respondenti par citādību runāja pozitīvi, pat ja latviešu bēres tika uzskatītas kā necieņas izrādīšana mirušajam: “Man tas ir dīvaini, ka šitādi savu cilvēku iznesi ārā kā neciešamu un nometi zemē kādā pieliekamajā kambarī vai kur tur. Man ļoti dīvainas viņu paražas ir. [...] Mēs, protams, neesam ieraduši. Un kā tev tagad visu nedēļu ir jājūtas, tev cilvēks nomiris stāv tur siena šķūnī kaut kur nolikts vai kādā garāžā. Kā ir jājūtas te istabā atrodoties? Es nevaru iedomāties tādu lietu vispār, es nevaru iedomāties, es nevarētu izturēt. Pie viņiem tā jau ir, viņi no dzimšanas tā ir pieraduši” (sieviete, dz. 1933. g., VDU ER 2289/43b). Pēdējais teikums parāda, ka citādība tiek uztverta arī ar cieņu, saprotot latviešu kultūras dažādības iemeslus, proti, cilvēki nav vainīgi, ka viņiem ir tāda kultūra, jo tā ir mantojama no paaudzes uz paaudzi kopā ar visu kultūras kopumu – valodu, reliģiju u.tml.

Kaut mūsdienās Lietuvas un Latvijas pierobežā dzīvojošo lietuviešu un latviešu bērnu tradīcijas jau ir ļoti līdzīgas, tomēr ar bērēm saistītās latviešu tradīcijas joprojām lietuviešiem izraisa smieklus. Tikai šobrīd tas vairāk attiecas nevis uz vietējiem latviešiem, bet uz aizrobežā dzīvojošajiem. Daudziem pierobežas iedzīvotājiem Latvijā ir tuvāki vai tālāki radnieki un gadās piedalīties dažādos ģimenes gados. Jāsaka, ka vēl joprojām lietuviešiem un latviešiem ir atšķirīgi uzskati par dažādām lietām. Piemēram, Lietuvā par bērnu ziediem

tieks uzskatīti baltas krāsas ziedi, īpaši krizantēmas. Tāpēc dažiem lietuviešiem tādi ziedi kāzās vai dzimšanas dienas svētkos izskatās briesmīgi, savukārt citiem izraisa lielus smieklus, kuros atspoguļojas muļķīga latvieša tēls. Tas labi parāda, cik svarīgi ir izzināt citādību un tās iemeslus, lai varētu uzturēt labas savstarpējās attiecības gan sadzīves, gan politikas līmenī un uz citādo skatīties ar cieņu.

Pārtika. Lauka pētījumu materiālos atklājās arī lietuviešu uzskats par citādo latviešu uzturu un ēdieniem. Citādo uzturu vispirms labi ievērojuši lietuviešu kalpi, kas dienējuši gan pie Lietuvas latviešiem, gan arī Latvijā. Interesanti, ka tādi stāsti tika nodoti bērniem, kas vēl šodien var labi izstāstīt par citādo latviešu uzturu. Tika fiksēts, ka lielākas atšķirības bija ēdienu izvēlē maltītēm, piemēram, lietuviešiem brokastīs bijuši sātīgi ēdieni (speķis, borščs), bet latviešiem “kafija no rīta” (sieviete, dz. 1943. g., VDU ER 2661/43), kas viņiem bijusi neierasta parādība. Atšķirības bijušas arī pašos ēdienos un to garšas uztverē: “gardumus nav ēduši, viņi [latvieši. – A. N.] vārījuši tādu, kā smejas cilvēki, melnu putraimu zupu un visu nedēļu dzēruši [..]” (sieviete, dz. 1934. g., VDU ER 2289/57). Daži lietuvieši pat jutuši riebumu pret latviešu iecienīto ēdienu skābputru, kas dažos Lietuvas un Latvijas pierobežas rajonos parādās kā svarīga robežzīme, kas ļauj apzīmēt latviešu etnisko grupu. To apliecina arī latviešiem dotās iesaukas – *skābputri* (liet. *skabputriai*) (fiksēta Biržu un Žagares apkaimē) vai *skābdirsi* (liet. *skabdirsiai*) (fiksēta Žagarē).

Mēģinot noskaidrot skābputras nozīmi Lietuvas un Latvijas pierobežas sociokultūras vidē, ir jāievēro, ka gan latviešu, gan lietuviešu etnologi ir pievērsuši uzmanību zemnieku piena produktu lietošanas ieradumiem. Piemēram, latviešu uztura pētniece Linda Dumpe rakstījusi, ka “visvairāk lietotais latviešu zemnieku piena produkts bija rūgušpiens”.⁷⁹ Savukārt Lietuvas etnologi akcentējuši saldā piena nozīmi: “vispār zemnieki visvairāk lietoja saldo, mazāk rūgušpienu”,⁸⁰ “ikdienā lietots saldaiss piens. Sacīts, ka bez tā nav iespējams iztikt”.⁸¹ Protams, lietuviešu zemnieki lietoja un viņiem garšoja rūgušpiens, tomēr skābputras receptūra, tieši tas, ka ar rūgušpienu aplieti putraimi tiek raudzēti dažas dienas un pēc tam vēl visu nedēļu ēsti, mazliet mulsināja.

Skaidrojot lietuviešu negatīvo attieksmi pret skābputru, vajadzētu ņemt vērā, ka arī Latvijā šis ēdiens ne visur bija ierasts, tas

vairāk raksturīgs Kurzemei un Zemgalei, daļēji arī Vidzemei, tomēr Latgalē un Augšzemē par to nezināja.⁸² Tāpēc arī Latvijā skābputra bijusi reģionālas identitātes robežzīme un vērtēta neviennozīmīgi.

Iespējams, skābputrai bija arī sociālās robežzīmes nozīme, un tāpēc tā ieguvusi negatīvo nokrāsu. Lietuviešu kalpiem, kalpojot gan pie Lietuvas latviešiem, gan pie lauksaimniekiem Latvijā, piedāvāta “saskābusi” miežu putraimu putra/zupa varēja nozīmēt zināmu pazemošanu sociālā statusa dēļ. To varētu apliecināt arī kāda Rīgas valsts darbinieka stāsts par to, kā viņš, ekonomiskās krīzes spiests, devies kalpot pie lauksaimnieka Zemgalē. Šajā gadījumā, kad kalps atzinās, par ko agrāk strādājis, un noskaidrojās, ka viņš ir augstākā sociālā statusa persona, nolēma viņu citādi ēdināt: “Ēšanu dabūju tūliņ uz pusi labāku. Vājpienu un skābputru kā neredzēju, ap tiem priecājās latgalieši un ievestās polietes.”⁸³ Tomēr var ievērot, ka starpkaru posmā skābputra Latvijā ir mainījusi savu nozīmi un kļuvusi par nacionālo ēdienu, ko novērtējuši arī augstākā sociālā statusa pārstāvji, īpaši inteliģence. Daži lietuvieši Lietuvā, kas mēģinājuši kopēt latviešu kultūru, jo to uzskatījuši par prestižu, arī varēja skābputru interpretēt kā augstākā sociālā slāņa ēdienu, tāpēc pierobežā gadījās satikt dažus lietuviešus, kas šo ēdienu gatavojuši un labprāt ēduši. Daži respondenti, runādami par skābputru, teikuši, ka viņi to ēduši, jo bijusi tāda mode. Tātad skābputra dažās vietās vērtējama nevis kā etniskā robežzīme, bet kā etniskā saite, kas apvienoja vietējo pierobežas kopienas.

Atšķirīgi lietuviešu un latviešu uztura ieradumi atspoguļojas arī iesaukas “zirga galva” izcelsmes skaidrojumos. Viena no versijām ir tāda, ka latvieši ēduši zirga gaļu un to pārdevuši tirgos, kur bijis uzraksts “zirga gaļa”, un vārds “gaļa” lietuviešiem izskatījies kā “galva”. Citos variantos teikts, ka latvieši skaļi reklamējuši zirga gaļu un lietuviešiem tas skanējis kā “zirga galva”. Tomēr lietuviešus mulsinājis pats zirga gaļas ēšanas fakts, jo lietuviešiem zirgs bija dārgs dzīvnieks no seniem laikiem. Ir arī varianti, ka latvieši zirga gaļu ēduši tikai kritiskajos laikos, piemēram, kara laikā vai pēc kara, kad bija pārtikas trūkums, tomēr lietuvieši pat tādos momentos nevarējuši to ēst. Taču šī versija ir tikai viena no daudzām, un ir grūti to vērtēt kā īsto, jo nav īsti skaidrs par zirga gaļas nozīmi lietuviešu uzturā. Daži etnologi Lietuvas presē ir komentējuši, ka lietuviešiem zirgs tiešām bijis ļoti svarīgs dzīvnieks, ir atrasti rituālie zirga

apbedījumi, tomēr avoti min, ka dižkunigaiša Vītauta karaspēks ēda zirga gaļu. Vēlāk zirga gaļas ēšana esot kļuvusi nepieņemama sakarā ar ļoti draudzīgu attieksmi pret zirgiem.⁸⁴ Padomju laikos daži lietuvieši zirga gaļu jau ēduši, jo tolaik bija ļoti populāras zirga gaļas desas. Mūsdienās Lietuvas un Latvijas pierobežas pilsētā Jonišķos dibināts gaļas kombināts ražo zirga gaļas desas, ko eksportē arī uz Latviju. Tomēr Latvijā zirga gaļa joprojām tiek vērtēta neviennozīmīgi un daļai iedzīvotāju tā nav ierasta.

Tātad lietuviešu atmiņu stāstos vairāk atspoguļojas latviešu citādība, kas cēlusies no abu etnisko grupu atšķirības un tiek vērtēta no lietuviešu kultūras pozīcijām un no lietuviešu vērtību sistēmas. Kaut arī latviešu citādība lietuviešiem bieži ļauj pasmieties, tomēr tā arī tiek vērtēta pozitīvi un var ieraudzīt etniskās tolerances iezīmes. Pozitīvi skatīties lietuviešiem ļauj tas, ka Lietuvas un Latvijas pierobežā latvieši dzīvo jau dažus gadsimtus un ir kļuvuši par savējiem. Tomēr veiktais pētījums parādījis, ka katrā pētījuma punktā lietuviešu un latviešu attiecībām ir dažas nianšes un līdz ar to katrā vietā var ieraudzīt mazliet citādu latvieša tēlu.

SECINĀJUMI

Lietuvas un Latvijas pierobežā (Lietuvas pusē) lietuviešu stāstos atklājas dažādi latviešu tēli – gan pozitīvais, gan negatīvais, ko ietekmējuši dažādi faktori – gan sociālekonomiskie un politiskie faktori, gan arī citādības vērtējums, vieta sociālajā hierarhijā un akulturācijas un asimilācijas procesi. Analizējot latvieša tēlu, svarīgi ievērot katras vietas sociokulturālo un vēsturisko kontekstu, kā arī etnisko procesu norisi, kas ļauj uz tēla izveidi paskatīties no dažādām pusēm.

Visbiežāk latvieši tiek raksturoti, izmantojot pretstatu *mēs* un *viņi*, uzsverot *viņu* citādību un novelkot savas etniskās piederības robežas. Sakarā ar lietuviešiem neierastām kultūras iezīmēm latvieši dažreiz viņiem šķiet muļķīgi un attiecībā pret viņiem tiek izmantotas negatīvas konotācijas iesaukas – *skābputris*, *skābdirsis*, *zirga galva*, kā arī frazeoloģisms – *dumjš kā latvietis pēc pusdienām*. No otras puses, latviešu citādība ir pozitīva un saprotama kā man-

tojama dzimtās kultūras sastāvdaļa. Akulturācijas un asimilācijas procesu dēļ latvieši nav svešinieki, bet savējie, jo lietuvieši daudz vairāk saskatījuši abu tautu līdzības nekā atšķirības. Latvieša savējā tēlu ietekmējis arī tas, ka laika gaitā latvieši ir kļuvuši par vietējiem iedzīvotājiem, kas arī atstājis iespaidu uz Lietuvas un Latvijas pierobežas lietuviešu kultūru.

Galvenās lietuviešu citādības iezīmes, kā arī robežzīmes, kas ļauj izšķirt sevi un *citū* kā etnisko grupu, ir citāda valoda, reliģija, citādas svētku un rituālu paražas un citāds uzturs. Tomēr šo robežzīmju vērtējums katrā vietā bijis ļoti dažāds. Daļa lietuviešu no Žeimes un Biržu apkārtnes bijuši bilingvāli un valoda viņiem bijusi tikai saziņas līdzeklis, savukārt lietuvieši, kas neprata latviski, negatīvi vērtējuši tos latviešus, kas stingri turējās pie dzimtās valodas. Palangas un Skodas apkaimē latvieši bija vairāk ieinteresēti ar lietuviešiem komunicēt lietuviešu valodā, un tajās vietās valoda neparādās kā svarīga robežzīme un lietuviski runājoši latvieši izskatās kā savējie.

Konfesionālā atšķirība bijusi svarīga Palangas novadā, kur atšķirīga reliģija traucējusi ciešākiem abu tautu kontaktiem, tomēr liels naids lietuviešu stāstos neatspoguļojas, viņi pat nav pamanījuši paši savu nepieklājīgo uzvedību, ko savukārt var dzirdēt latviešu stāstos. Atšķirīgas konfesijas faktors bijis svarīgs arī Biržu apkaimē, tomēr šķiet, ka te lielāka loma bijusi nevis vietējiem lietuviešiem, bet lietuviešu katoļu garīdzniekiem, kas uzturējuši zināmu negatīvu attieksmi pret latviešu paražām un līdz ar to arī pret pašiem latviešiem. Savukārt Žeimē tika novērots, ka lietuviešu ziņkārība sīkāk iepazīt *citū* ļāvusi kritiski vērtēt savu kultūru un katoļu reliģiju, netiesāt un pat ar cieņu skatīties uz latviešiem luterāņiem. Iespējams, ka nozīmīga loma bijusi Žeimes luterāņu mācītājam Ērikam Leijeram, kurš ar savu piemēru mēģinājis izveidot draudzīgas starptēniskās un starpkonfesionālās attiecības, tāpēc Žeimes lietuviešu stāstos vairāk redzama pozitīva latviešu reliģiskā citādība.

Kaut arī lietuviešu un latviešu gadskārtu svētki un godi ir līdzīgi un tiem ir gan senais baltu, gan kristiešu kultūras pamats, tomēr laika gaitā izveidojušās pietiekami atšķirīgas un līdz ar to lietuviešiem dažreiz grūti uztveramas citādas tradīcijas. Spilgtākais piemērs ir bēres, kur var pamanīt, ka Lietuvas un Latvijas pierobežā šajos rituālos saduras ļoti atšķirīgi lietuviešu un latviešu etnisko grupu uzskati. Visbūtiskākās atšķirības var pamanīt uzskatos par

nāves raksturu – lietuviešu skatījumā latviešiem nāve ir priecīgs notikums, savukārt lietuviešiem skumjš. Bēru rituālā atšķirīgs ir arī mirušā vērtējums. Sliekšņa posmā lietuviešiem mirušais vēl ir savējais, kas vēl trīs dienas dzīvo kopā ar ģimeni istabā, savukārt latviešiem šajā laikā mirušais jau ir svešais un atrodas ārpus dzīvojamās mājas. Lietuvieši jūt īpašu cieņu pret mirušo, tad latvieši uz to skatās vairāk bailīgi.

Ar uzturu saistītā latviešu citādība atspoguļojas skābputras vērtējumos. Dažiem lietuviešiem tas bija neierasts, pat riebīgs ēdiens, un tas bija pamats arī izsmiet latviešus, dodot tādas iesaukas kā *skābputri* vai *skābdirsi*. Negatīvs skābputras vērtējums cēlies no atšķirīgiem uztura ieradumiem, jo lietuvieši vairāk lietojuši saldo pienu, bet latvieši rūgušpienu. Iespējams, skābputrai bija arī sociālās robežzīmes nozīme un tāpēc tā ieguvusi negatīvo nokrāsu lietuviešu kalpu uzskatos. Tomēr, no otras puses, skābputra bijusi arī kā etniskā saite, jo citi lietuvieši, kas uzskatījuši latviešu kultūru un valodu par prestižu, ēduši skābputru. Ar uztura ieradumu atšķirību saistās arī latviešu iesaukas “zirga galva” skaidrojums, kas apgalvo, ka latviešiem ir ierasts ēst zirga gaļu, bet lietuviešiem tas ir dārgs dzīvnieks; tomēr tas ir tikai viens no daudziem skaidrojumiem, un grūti pateikt, vai tas ir galvenais šīs iesaukas rašanās iemesls.

Visā Lietuvas un Latvijas pierobežas zonā notikuši nozīmīgi asimilācijas un akulturācijas procesi un izveidojusies vietējo iedzīvotāju grupa, kas saukti par *šķērslatviešiem* (liet. *skerslatviai*). Ar šo jēdzienu apzīmēti gan jauktajās lietuviešu un latviešu ģimenēs dzimušie, gan arī lietuvieši, kas dzīvojuši pierobežā vai pat Latvijā, runājuši latviski, ievērojuši latviešu paražas. Šim nosaukumam starpkaru posmā, kā arī dažās vietās joprojām ir negatīva konotācija, un tā izcelsme saistās ar katoļu un luterāņu konfrontāciju. Šo iedzīvotāju grupu pārstāv senie pierobežas iedzīvotāji, kas latviešu citādību vērtējuši vairāk pozitīvi un pat ar cieņu.

Pētījums atklājis, ka Lietuvas un Latvijas pierobežas lietuviešu stāstos vairāk parādās pagātnes latvieša tēls, kas visvairāk atspoguļo 20. gs. etnisko grupu situāciju. Tomēr par mūsdienu Lietuvas latvieša tēlu ir grūti runāt, jo daži respondenti, it īpaši jaunieši, pat nav ievērojuši, ka viņiem blakus dzīvo latvieši, kuru skaits Lietuvā tiešām ir ļoti samazinājies un kuri paši dažreiz jau negrib sevi saukt par latviešiem.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Šiaulių naujienos, 1926. g.; *Biržų žinios*, 1925., 1930. g.
- ² Fredrik Barth (1969). Introduction. In: Fredrik Barth (ed.). *Ethnic Groups and Boundaries*. Boston: Little, Brown and Company, pp. 9–38.
- ³ Vilma Akmenytė (2008). *Latvių, Lietuvos-Latvijos pasienio gyventojų tapatumo raida 1918–1940 m.* Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 45. lpp.
- ⁴ Jonas Basanavičius (1922). *Palangos kraštas*. Vilnius: “Vilniečio” leidinys.
- ⁵ Ignas Končius, Viktoras Ruokis (1925). *Palangos kraštas*. Kaunas: Žemės ūkio departamentas.
- ⁶ Krišs Kapenieks (2013). *Kursenieku etniskā kopiena XIX gadsimta beigās – XX gadsimta pirmajā pusē: skaits, izvietojums, vēstures procesi*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 121.–180. lpp.
- ⁷ Jānis Endzelīns (1931). Par kurseniekiem un viņu valodu. *Burtnieks*, 12, 1102.–1108. lpp.
- ⁸ Juozas Pronskus (1923). *Lietuvos Sachara: Kuršių užmaris*. Klaipėda: “Ryto” AB.
- ⁹ Kazimieras Būga (1961). *Rinkiniai raštai*, t. 3. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- ¹⁰ Vladas Viliamas (1932). *Kuršių nerija. Slenkančios kopos ir jų įtaka sodyboms*. Kaunas: “Sakalo bendrovė”.
- ¹¹ Marģeris Skujenieks (1930). *Latvieši svešumā un citas tautas Latvijā*. Rīga: Valters un Rapa.
- ¹² Vilberts Krasnais (1938). *Latviešu kolonijas*. Rīga: LNJS izdevums.
- ¹³ Vytautas Gudelis (1960). *Kuršių nerija ir marios*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- ¹⁴ Edgars Ķiploks (1983). Latviešu draudzes Lietuvā. No: *Latvijas ev.-lut. baznīcas gada grāmata un kalendārs 1983. gadam*. Rīga: Latvijas ev.-lut. Baznīcas virsvaldes izdevums, 97.–128. lpp.
- ¹⁵ Dalia Kiseliūnaitė (1995). Kuršių nerijos kuršininkų kalbos ir etninio identiteto klausimai. *Baltistica*, 30 (2), 59.–64. lpp. un citi darbi; Latvijas Universitātes zinātnieku ekspedīcijas rezultāts – rakstu krājums: Janīna Kursīte (sast. un red.) (2007). *Kursenieki mainīgajā pasaulē*. Rīga: Latvijas Universitātes apgāds; Kapenieks. *Kursenieku etniskā kopiena*.
- ¹⁶ Martynas Užpelkis (1995). Šventosios kuršininkų žvejybos tradicijos ir papročiai. *Liaudies kultūra*, 1, 27.–32. lpp.; Sventājas latviešiem veltīts rakstu krājums, kurā apkopoti vēsturnieku, valodnieku, folkloristu, novadpētnieku raksti: Audronė Kaukienė, Dalia Kiseliūnaitė, Dainius Elertas, Ieva Ozola (red.) (2007). *Ēlija. Sventāja. Šventoji: Paribio ženklai*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla; Liene Markus-Narvila (sast.) (2008). *No Sventājas līdz Ancei: Latviešu izloksnes Rietumkurzemes piekrastē 20. gs. beigās/21. gs. sākumā*. Liepāja: LiePA; Daiga Straupeniece (2012). *Sventājas latviešu valoda: statika un dinamika*. Promocijas darbs. Liepāja: Liepājas Universitāte.

- ¹⁷ Vytis Čiubrinskas (1997). Tautinių mažumų etnografinio tyrinėjimo patirtis ir perspektyvos: 1993 metų etnografinė ekspedicija Būtingėje. No: Vytis Čiubrinskas (sast.). *Etnologiniai ir folkloristiniai tyrinėjimai: ekspedicijų medžiaga ir patirtis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 3.–4. lpp., šeit 3. lpp.
- ¹⁸ Vilma Akmenytė (2003). Lietuvos latvių liuteronų bendruomenė 1918–1940 m. *Žiemgala*, 1, 22.–26. lpp.; Vilma Akmenytė (2004). Lietuvos latvių draugijos 1918–1940 m. *Žiemgala*, 2, 11.–18. lpp.; Akmenytė. *Latvių, Lietuvos-Latvijos pasienio gyventojų*.
- ¹⁹ Benediktas Šetkus (2001). Latvių mokykla Lietuvoje 1918–1940 m. *Lituanistica*, 1 (45), 53.–64. lpp.
- ²⁰ Jānis Bērziņš (2000). Latvieši pasaulē 1918.–1940. gadā. No: Jānis Bērziņš (sast.). *Vēsturnieks profesors Dr. phil. LZA ārzemju loceklis Andrievs Ezer-gailis: Biobibliogrāfija. Darba biedru veltījumi 70 gadu jubilejā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 70.–73. lpp.
- ²¹ Ēriks Jēkabsons (2003). Latviešu nacionālā minoritāte Lietuvas Republikā 1918.–1940. gadā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 4, 94.–119. lpp.
- ²² Jānis Tervits (1999). *Latvijas baptistu vēsture*. Rīga: Latvijas Baptistu draudžu savienība.
- ²³ Auksė Noreikaitė (2015). Vilniaus ir Kauno latvių savimonės bruožai XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje. No: Vigmantas Butkus, Viktorija Jonkutė (sast.). *Baltiška, tautinė, regioninė savimonė baltų literatūrose ir kultūrose*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 113.–126. lpp.
- ²⁴ Auksė Noreikaitė (2012). Lietuvos latvių kultūrinis tapatumas: regioninės ypatybės. *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 14. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 78.–90. lpp. Pieejams: http://www.su.lt/bylos/mokslo_leidiniai/acta/2012_14/noreikaite.pdf (skatīts 05.06.2019.); Auksė Noreikaitė (2013). Latviškoji tapatybė. *Lietuvos lokaliniai tyrimai. Lietuvos valsčiai. Biržai*. Vilnius: VŠĮ “Vermės” leidykla. Pieejams: http://www.llt.lt/pdf/birzai/birzai-2_etno-2012.pdf (skatīts 05.06.2019.).
- ²⁵ Vidmantas Daugirdas (2012). Formalus latvių kultūrinis regionas Šiaurės Lietuvoje. *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 14. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 334.–357. lpp. Pieejams: http://www.su.lt/bylos/mokslo_leidiniai/acta/2012_14/daugirdas.pdf (skatīts 05.06.2019.).
- ²⁶ Ernestas Vasiliauskas (2017). *Joniškio krašto dvarai. Didžioji ir Mažoji Daunoravos, Bertaučiai, Satkūnai*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 152. lpp.
- ²⁷ Arhivs atrodas Lietuvos muzeju integrālās informācijas sistēmā. Pieejams: https://www.limis.lt/detali-paieska/rezultatai/-/exhibitList/detailed?title=D_aunoravos&searchInExhibits=false&searchInArchives=true&searchInLibraries=false&searchInAudioVideo=false&searchInPhotos=false&suEgidoGarsoMedziagom=false&suEgidoVaizdoMedziagom=false&s_tab=IMAGE&s_id=Wf4JmCTUhOuRQqfF&backUrl=https%3A%2F%2Fwww.limis.lt%2Fdetali-paieska%2F-%2FexhibitSearchDetailed%2Fform&listDisplayM

- ode=simple&useExactPeriod=true&selectedPeriodTab=BY_YEAR&ieskomosVertibesTipas=ARCHYVAS&sortField=MATCH&sortOrder=ASC&page=1&rowsOnPage=0&fbclid=IwAR2fXwXX2RoX-rJxGJfSrQxPjV45VSR SXyynaXmlxV7Mt2hApWi1lwz3gtg (skatīts 16.06.2019.).
- ²⁸ Rakstu krājuma autori būs E. Vasiliauskas, J. Kursīte, E. Kursīte, J. Stauga, I. Barovskis, G. Šukytė, A. Noreikaitė.
- ²⁹ Jurga Jonutytė, Lina Būgienė, Aleksandras Krasnovas (2013). *Lietuvos pasienio miestelių atmintis ir tapatybė: Valkininkai, Vilkyskiai, Žeimelis*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- ³⁰ Virginijus Savukynas (2012). *Istorija ir mitologijos: tapatybės raiškos XVII–XIX amžiaus Lietuvoje*. Vilnius: Viešosios politikos strategijų centras.
- ³¹ Akmenytė. *Latvių, Lietuvos-Latvijos pasienio gyventojų*.
- ³² Dalia Kiseliūnaitė (2003). Zvejnieku un zemkopju kultūru attiecības Rietumlietuvas lietuviešu un latviešu folklorā un etnogrāfijā. *Sabiedrība un kultūra*, 5. Liepāja: Liepājas Pedagoģijas akadēmija, 23.–33. lpp.
- ³³ Dalia Kiseliūnaitė (2010). Įvadas. No: Dalia Kiseliūnaitė (sast.). *Pamarių sakmės*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 7.–27. lpp.
- ³⁴ Žilvytis Šaknys (2004). Tarpukario lietuvių jaunimo etninė ir konfesinė tolerancija Lietuvoje. *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 4 (13), 135.–158. lpp.
- ³⁵ Alvydas Butkus (1995). *Latviai*. Kaunas: Aesti.
- ³⁶ Alvydas Butkus (2001). Pastabos dėl latvio ir lietuvio įvaizdžio. *Acta Baltica*. Kaunas: Aesti, 128.–136. lpp.; Alvydas Butkus (2003). Etniskās attiecības leišu iesauku spoguļi. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*, 7, 310.–314. lpp.; Alvydas Butkus (2006). Pastabos dėl latvio ir lietuvio įvaizdžio. No: Regina Kvašytė (sast.). *Lietuvių ir latvių gretinamosios stilistikos klausimai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 12.–21. lpp.
- ³⁷ Laima Anglickienė (2006). *Kitataučių įvaizdis lietuvių folklore*. Vilnius: Versus aureus.
- ³⁸ Vida Savoniakaitė (2017). Esu lietuvis pasienyje. *Logos*, 93, 117.–130. lpp., šeit 128. lpp.
- ³⁹ Auksė Noreikaitė (2017). Lietuvių ir latvių tarpusavio santykiai Lietuvos ir Latvijos pasienyje. *Gimtasai kraštas*, 1, 17.–26. lpp. Pieejams: <http://www.ziemgala.lt/lt/metrastis-gimtasai-krastas/gimtasai-krastas-20171/lietuviu-ir-latviu-tarpusavio-santykiai-lietuvas-ir-latvijos-pasienyje> (skatīts 05.06.2019.).
- ⁴⁰ Auksė Noreikaitė (2018). Lietuvos ir Latvijos pasienio gyventojų judėjimas abipus sienos XX a. II pusėje – XXI a. pradžioje. *Žiemgala*, 1, 15.–21. lpp. Pieejams: <http://www.ziemgala.lt/lt/zurnalas-ziemgala/ziemgala-20181/lietuvas-ir-latvijos-pasienio-gyventoju-judejimas-abipus-sienos-xx-a-ii-puseje-xxi-a-pradzioje> (skatīts 05.06.2019.).
- ⁴¹ Noreikaitė. Lietuvių ir latvių tarpusavio santykiai Lietuvos ir Latvijos pasienyje.
- ⁴² Kļiploks. Latviešu draudzes Lietuvā, 100.–101. lpp.

- ⁴³ Erikas Laiconas. Parapijos istorija. [Biržu draudzes vėsture Lietuvos evaņgėliski luteriskās baznīcas mājaspā]. Pieejams: <http://liuteronai.lt/Parapijos/Birzu-parapija/Parapijos-istorija/Parapijos-istorija> (skatīts 29.06.2019.).
- ⁴⁴ Skujeniēks. *Latvieši svešumā*, 54.–55. lpp.
- ⁴⁵ Irena Regina Merķienė (2005). Savimonės dinamika. No: Irena Regina Merķienė, Rasa Pauķštytė-Šaknienė, Vida Savoniakaitė, Žilvytis Bernardas Šaknys. *Pietryčių Latvijos lietuviai*. Vilnius: Versus aureus, 38.–65. lpp., šeit 60. lpp.
- ⁴⁶ Butkus (2001). Pastabos dēl latvio, 132. lpp.
- ⁴⁷ Akmenytė. *Latvių, Lietuvos-Latvijos pasienio gyventojų*, 24. lpp.
- ⁴⁸ Krasnais. *Latviešu kolonijas*, 46. lpp.
- ⁴⁹ Jėkabsons. Latviešu nacionālā minoritātē, 110. lpp.
- ⁵⁰ Bernaras Ivanovas (2005). *Tautiškumo beieškant Antano Smetonos Lietuvoje*. Vilnius: Versus aureus, 69. lpp.
- ⁵¹ Piemėram: Rogers Brubaker, Frederick Cooper (2000). Beyond “identity”. *Theory and Society*, 29, 1.–47. lpp., šeit 14. lpp.
- ⁵² Daugirdas. Formalus latvių kultūrinis regionas, 338. lpp.
- ⁵³ Ilze Boldāne (2011). *Etnisko stereotipu veidošanās apstākļi Latvijā: 1850–2004*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta Etnoloģijas nodaļa, 240. lpp.
- ⁵⁴ Claude Lévi-Strauss (1969). *The Raw and the Cooked*. New York (N.Y.): Harper & Row.
- ⁵⁵ Barth. Introduction.
- ⁵⁶ Piemėram, Charles Keyes, Marcus Banks u.c.
- ⁵⁷ Jolanta Kuznecovienė (2008). (Ne)lietuviškumo dėmenys: savo/svetimo ribų braižymas. No: Vytis Čiubrinskas, Jolanta Kuznecovienė (sast.). *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 89.–108. lpp., šeit 90. lpp.
- ⁵⁸ Jurijus Unukovičius (2014). Lietuvių įvaizdis Vilniaus krašto slavakalbių gyventojų akimis. No: Vida Savoniakaitė (sast.). *Savas ir kitas šiuolaikiniais požiūriais*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 183.–208. lpp., šeit 183. lpp.
- ⁵⁹ Anglickienė. *Kitataučių įvaizdis*, 65. lpp.
- ⁶⁰ *Biržų žinios*, 06.07.1930., 2. lpp.
- ⁶¹ Petras Kalnius (2007). Žemaičių etniškumas: esamas ar konstruojamas? *Tautosakos darbai*, 34, 15.–31. lpp., šeit 27. lpp.
- ⁶² Liudvikas Adomas Jucevičius (1959). *Raštai*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 444.–445. lpp.
- ⁶³ Savukynas. *Istorija ir mitologijos*, 112. lpp.
- ⁶⁴ *Šiaulių naujienos*, 01.04.1926., 1. lpp.
- ⁶⁵ Kristine Ante (2011). *Kurzemes gubernas kristīgās draudzes 19. gs. otrajā pusē: konfesionālisma iezīmes*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 198.–210. lpp.
- ⁶⁶ *Biržų žinios*, 13.12.1925., 2. lpp.

- ⁶⁷ Irena Petraitiienė (sast.) (2003). *Padaryk mane gerumo ženkle. Prisiminimai apie kardinolą Vincentą Sladkevičių*. Kaunas: Kardinolo V. Sladkevičiaus memorialinis butas-muziejus, 48.–50. lpp.
- ⁶⁸ Par prūšiem lietuvieši saukuši gan vāciešus, gan lietuviešus protestantus no Mazās Lietuvas reģiona.
- ⁶⁹ Vilma Daugirdaitė (2007). Kas šandien pasakojama latvių ir apie latvius Žemaitijoje. *Tautosakos darbai*, 34, 243.–256. lpp., šeit 246. lpp. Pieejams: <http://www.liti.lt/failai/20%20Tautiniu%20m%20tautosaka.pdf> (skatīts 10.10.2019.).
- ⁷⁰ Virginijus Savukynas (2007). Kodėl bambizai stori ir pagonys? *Kultūros barai*, 7–8, 53.–58. lpp.
- ⁷¹ *Lietuvių kalbos žodynas*, t. I–XX, 1941–2002. Digitālais variants. Pieejams: <http://lkz.lt/Visas.asp?zodis=vokietis&lns=-1&les=-1&id=30136070000> (skatīts 10.10.2019.).
- ⁷² *Lietuvių kalbos žodynas*, t. I–XX, 1941–2002. Digitālais variants. Pieejams: <http://lkz.lt/Visas.asp?zodis=pr%C5%ABsas&lns=-1&les=-1&id=22284660000> (skatīts 10.10.2019.).
- ⁷³ Savukynas. *Istorija ir mitologijos*, 275. lpp.
- ⁷⁴ Arnold van Gennep (1969). *The Rites of Passage*. Chicago (Ill.): University of Chicago Press, 10.–12. lpp.
- ⁷⁵ Auksuolė Čepaitienė (2013). *Gyvenimo etnografija. Vietos, struktūros ir laikas*. Vilnius: LII leidykla, 446. lpp.
- ⁷⁶ Angelė Vyšniauskaitė (2008). Laidotuvės. No: Angelė Vyšniauskaitė, Petras Kalnias, Rasa Paukštytė-Šaknienė. *Lietuvių šeima ir papročiai*. Vilnius: Mintis, 483.–511. lpp., šeit 494. lpp.
- ⁷⁷ Rūta Jirgensone (2013). Dzīvo attieksme pret mirušajiem: lietu semantika bērū rituālā. *Ceļš*, 63, 83.–96. lpp., šeit 85. lpp.
- ⁷⁸ Janīna Kursīte, aprakstīdama skūpstā žestu latviešu kultūrtelpā, rituālo bučošanu bērēs nav pieminējusi, tātad tas nav raksturīgi latviešiem.
- ⁷⁹ Linda Dumpe (2009). *Latviešu tautas ēdieni*. Rīga: Zinātne, 130. lpp.
- ⁸⁰ Vacys Milius (1964). Maistas ir namų apyvokos daiktai. No: Angelė Vyšniauskaitė (red.). *Lietuvių etnografijos bruožai*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 386.–416. lpp., šeit 389. lpp.
- ⁸¹ Čepaitienė. *Gyvenimo etnografija*, 258. lpp.
- ⁸² Dumpe. *Latviešu tautas ēdieni*, 200. lpp.
- ⁸³ Oira, Laika ainas. *Vēstnesis*, 116, 01.07.1933., 14.–15. lpp., šeit 14. lpp.
- ⁸⁴ Rūta Levickaitė (2013). Kodėl lietuviai nevalgo arklienos? Pieejams: <https://www.delfi.lt/grynas/gyvenimas/kodel-lietuviai-nevalgo-arklienos.d?id=60835359> (skatīts 10.10.2019.).

PIELIKUMS

LIETUVIEŠU UN LATVIEŠU SKAITS UN PROCENTI NO
KOPĒJĀ IEDZĪVOTĀJU SKAITA LIETUVAS UN LATVIJAS
PIEROBEŽAS PAGASTOS PĒC LIETUVAS TAUTAS SKAITĪŠANAS
DATIEM 1923. GADĀ

	Lietuvieši	Latvieši
Palangas pagastā	2648 (65,3%)	754 (18,6%)
Darbēnu pagastā	8495 (85,7%)	688 (6,9%)
Kopā Palangas apkārtņē	11 143 (79,7%)	1442 (10,3%)
Skodas pagastā	10 354 (81,1%)	777 (6%)
Žeimes pagastā	4168 (73,7%)	783 (13,8%)
Biržu pilsētā	2968 (55,8%)	187 (3,5%)
Biržu pagastā	12 563 (96,9%)	246 (1,8%)
Nemunēles Radvilišķu pagastā	5881 (83,1%)	881 (12,4%)
Kopā Biržu apkārtņē	21 412 (84,4%)	1314 (5,1%)

No: *Lietuvos gyventojai. Pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio gyventojų surašymo duomenys* (1926). Kaunas: Lietuvos Respublikos Centralinis Statistikos biuras, 19.–21. lpp. Pieejams: <https://statistikouzrasai.files.wordpress.com/2013/05/lietuvos-gyventojai-pirmojo-1923-m-rugsc497jo-17-d-visuotinio-gyventojc5b3-surac5a1ymo-duomenys.pdf> (skatīts 01.10.2019.)

LIETUVIEŠU UN LATVIEŠU SKAITS UN PROCENTI NO
KOPĒJĀ IEDZĪVOTĀJU SKAITA LIETUVAS UN LATVIJAS
PIEROBEŽAS PAGASTOS PĒC LIETUVAS TAUTAS SKAITĪŠANAS
DATIEM 2001. GADĀ

	Lietuvieši	Latvieši
Palangas pilsētā	16 574 (94%)	220 (1,2%)
Skodas rajonā	25 286 (98,7%)	75 (0,2%)
Pakrojas rajonā	29 002 (98,4%)	65 (0,2%)
Biržu rajonā	34 785 (98,2%)	80 (0,2%)

No: *Gyventojai pagal lytį, amžiu, tautybę ir tikybą* (2002). Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 190. lpp. Pieejams: <https://osp.stat.gov.lt/services-portlet/pub-edition-file?id=3037> (skatīts 01.10.2019.)

THE IMAGE OF LITHUANIAN LATVIANS ON THE LITHUANIA–LATVIA BORDERLAND

Auksė Noreikaitė

Doctoral student of ethnology, Department of Cultural Studies, Vytautas Magnus University.

Dissertation topic: Lithuania–Latvia borderland: the expression of ethnic identity during the 20th century and at the beginning of the 21st century.

The border between Lithuania and Latvia is considered to be one of the most peaceful borders. For a few centuries, Latvians have lived on the Lithuanian side, which together with Lithuanians could be called ancient as well as local residents of this border area. The basis of the article is the data collected in field research in 2011–2018 in Lithuanian and Latvian border areas – in Palanga, Skuodas, Pakruojis, and Biržai districts. In the study it was found that Lithuanians and Latvians talk about each other in opposites – *we* and *they*, noting the otherness, difference, but at the same time drawing attention to the similarity of both nations. The purpose of this article is to find out what an image of Latvians is revealed in Lithuanian narratives of the Lithuanian and Latvian borderland and what kind of reasons influenced the opinion of Lithuanians on Latvians.

Key words: Lithuania–Latvia borderland, Latvians of Lithuania, Lithuanian-Latvian relationships.

Summary

The object of the study was the opinion of Lithuanians living on the border area between Lithuania and Latvia (on the Lithuanian side) about Latvians. The aim of the study was to analyze what an image of Latvians is revealed in Lithuanian narratives of the Lithuanian and Latvian borderland. The objectives of the study were the following: 1) to analyze how Lithuanians living in the border area (in Palanga, Skuodas, Žeimelis and Biržai districts) characterize local Latvians; 2) to analyze features of Latvian otherness; 3) to discover what kind of reasons have influenced the opinion of Lithuanians on Latvians.

The data were collected during field research conducted during 2011–2018; in-depth interview and free chat were used to gather data from 135 respondents (48 were Latvians and 87 Lithuanians). The following methods were applied in this work: descriptive case studies, interpretations, comparative research methods.

On the Lithuanian–Latvian border (on the Lithuanian side) Lithuanian narratives reveal various Latvian images, both positive and negative, determined by various factors – socioeconomic and political factors, evaluation of otherness, place in the social hierarchy and processes of acculturation and assimilation. Most often, Latvians are described emphasizing their otherness and drawing ethnic boundaries. Because of the unusual cultural characteristics of Lithuanians, Latvians sometimes look stupid to them and have nicknames such *skabputriai*, *skabdirsiiai*, *zirga galva* (*horse head*), and phraseology – stupid as a Latvian in the afternoon. On the other hand, Latvian otherness is treated as positive and is understood as an inherited part of the native culture.

The main features of Latvian otherness, as well as the markers that make it possible to distinguish yourself and another as an ethnic group, are different language, religion, customs, festivities and rituals and different nourishments. However, the evaluation of these markers was significantly different in each field research area.

It was noticed that some Lithuanians in Žeimelis and Biržai area were bilingual and the language was not an ethnic marker, only a tool of communication, but those Lithuanians who did not speak Latvian negatively evaluated Latvians who used Latvian in communication with Lithuanians. Latvians in Palanga and Skuodas area were interested in communicating in the Lithuanian language, and in those places the language does not appear as an important ethnic marker and the Lithuanian-speaking Latvians look like their own.

For a long time, confessional differences were one of the most important, affecting the mixed Lithuanian Catholic and Latvian Evangelical Lutheran families. The clergy had the greatest influence on the appreciation of religious differences. For example, in Biržai, the Catholic clergy negatively evaluated the Latvian funeral customs, which the Lithuanians obeyed, and at the same time, the Latvians themselves. Žeimelis was greatly influenced by the Evangelical Lutheran priest Erikas Leijeris (1906–1949), who tried to establish friendly interethnic relations by his example, which is why in this area Lithuanian narratives mostly show positive attitude to Latvian Evangelical Lutherans.

Although Lithuanian and Latvian festivals and rituals are similar, in which both ancient Baltic and Christian culture are blended, different traditions have evolved over time. The most pronounced example concerns funerals, where there is a very different attitude between these ethnic groups regarding the nature of death (a fun celebration for Latvians and a sad event for Lithuanians) and the judgment of the deceased (dur-

ing the liminal period the deceased is *the own* for Lithuanians and *the alien* for Latvians).

A popular Latvian summer dish called *skābputra*, which was unusual for some Lithuanians and used to make fun of Latvians, is related to different nourishments of Lithuanians and Latvians. The negative perception of this dish could be related to different eating habits – Lithuanians consumed more sweet milk more, but Latvians – soured milk. It is likely that *skābputra* had also a social and sometimes an ethnic link function.

The research has revealed that in the Lithuanian and Latvian border area, in the Lithuanian narratives, the Latvian image of the past is more revealed, which mostly reflects the situation of the ethnic groups in the 20th century. However, nowadays it is difficult to talk about the image of Lithuanian Latvians, because some respondents, especially young people, have not even noticed that Latvians are living next to them, whose number in Lithuania has dropped significantly and who themselves sometimes do not want to be called as Latvians.